

ITÄSUOMALAISTEN MURREPIIRTEIDEN MUODONSISÄINEN VÄISTYMISHIERARKIA

uomen aluemuurteiden tasoittumista ja yleiskielistymistä on viime vuosikymmenten aikana selvitetty erityisesti äänne- ja muoto-opin kannalta lukuisissa tutkimuksissa eri puolilla maata. Sekä kaupunki- että maaseutumuurteista onkin tiedossa, mitkä piirteet ovat altteimpia muuttumaan ja mitkä puolestaan ovat osoittautuneet elinvoimaisiksi ja jopa leviämiskykyisiksi (tuloksia kootusti esim. Mielikäinen 1982; Makkonen ja Mantila 1997; Lappalainen 2001; Mantila 2004: 325–328). Ajallinen kehitys näkyy erityisen selvästi reaaliaikamenetelmää hyödyntävistä seuruututkimuksista (ks. Nahkola ja Saanilahti 2001; Nuolijärvi ja Sorjonen 2005; Kurki 2005; Palander 2005; Paunonen 2006b: 77–90).

Murteen yleiskielistymistä on tähän asti yleensä tarkasteltu piirteittäin ottamalla huomioon kaikki piirteen esiintymisehdot täyttävät tapaukset yhtenäisestä puhekielen näytteestä ja laskemalla siitä yleiskielisten ja murteellisten varianttien osuudet. Piirteen säilyneisyyttä on näin voitu vertailla esimerkiksi idiolekteittain, ikä- ja sosiaaliryhmittäin tai jopa eri aluemuurteiden kesken. Muutoskehityksestä on saatu vielä yksityiskohtaisempi käsitys, kun tarkastelun kohteeksi on otettu sanansisäiset esiintymisasemat, muotoryhmät ja lekseemit. Tämä tutkimustraditio on vakiinnuttanut asemansa Nykysuomalaisen puhekielen murros -hankkeessa (ks. esim. Mielikäinen 1980, 1981b ja 1981c), ja paitsi puhujien myös tilanteiden välistä variaatiota on analysoitu piirteiden kokonaisedustuksen pohjalta (esim. Kärkkäinen 1983: 41–84; Suojanen, Salomaa ja Vuorinen 1982; Suojanen 1985).

Kun suomalaisessa variaationtutkimuksessa ovat jo pitkään toistuneet samantapaiset tutkimusasetelmat, on ehdotettu, että näkökulmia ja menetelmiä tulisi monipuolistaa. Tällainen toive sisältyy muun muassa Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen organisoiman

suomen murteiden seuruuhankkeen raporttiin (Nuolijärvi ja Sorjonen 2005: 128–136). Viime aikoina tutkimukseen onkin tullut uusia metodisia sovelluksia, esimerkiksi useiden kielensisäisten ja -ulkoisten muuttujen samanaikainen analysointi (Kurki 2005) ja vaihtelun selittäminen keskustelun rakentumisesta käsin (Lappalainen 2004). Vaikka samojen piirteiden kehitystä on kuvattu näin monella tavalla, varsin vähän on kuitenkin systemaattista tietoa esimerkiksi siitä, miten herkästi puhunnoksessa lähekkäin esiintyvät piirteet mukailevat toistensa murteellisuutta tai yleiskielisyyttä, tai siitä, millä valinnoilla yksittäinen muoto ensisijaisesti yleiskielistetään. Oman artikkelini tavoitteena on valaista savolaismurteiden itäosia edustavan aineiston avulla, miten eri murrepiirteet pystyvät vastustamaan yleiskielistymistä esiintyessään yhtä aikaa samassa sanamuodossa. Saanoko murretta välttelevä itäsuomalainen todennäköisemmin esimerkiksi *katseloo* vai *kahtelee*?

Murrepiirteiden yhteispeliin on toki aiemmassakin tutkimuksessa kiinnitetty huomiota. On tehty havaintoja esimerkiksi siitä, miten yleisgeminaation eteneminen on yhteydessä jälkitavujen vokaalienvälisen *h*:n väistymiseen (Myllylahti 1982: 123–125; Jussila 1984: V–VI; Nahkola 1987: 74–78, 88–89; Elsilä 2000). Samoin on tutkittu, millä tavoin peräpohjalaismurteiden sisäheittoisen *h*:n (*koulhuun*) esiintyminen kytkeytyy assimilaation (*koulluun*) leviämiseen (Mantila 1992: 212–217; Vaattovaara 2002; 2003: 134–139). Nykypuhekielessä on seurattu *a*, *ä* -loppuisten vokaaliyhtymien assimilaatiota hierarkkisenä muutoksena (*vaikee* → *maitoo* → *lintuu* → *pitkii*; Paunonen 1982: 79–82). Vastaavallaisia muutossarjoja on viime aikoihin asti tutkittu kansainvälisessä dialektologiassakin. Tunnetuimpia niistä lienevät Yhdysvaltain pohjoisten kaupunkien murteissa meneillään olevat vokaalimuutokset, joissa yksi äänne muutos on sysännyt liikkeelle toisen ja saanut lopulta aikaan laajasti vokaalistöön vaikuttavan muutosten ketjun (ns. *chain shift*; ks. Labov 1995: 155–220; 2003: 11–14).

Paitsi murteellisia muutoksia myös yleiskielistymiskehitystä voitaisiin seurata piirteiden keskinäisten vaikutusyhteyksien kautta. Esimerkiksi yleisgeminaation väistymisessä ei ole kyse pelkästään siitä, että geminaatat palautetaan yksinäiskonsonanteiksi, vaan ainakin osin myös siitä, että geminaation mahdollistavat pitkät vokaaliainekset purkautuvat vokaaliyhtymiksi ja tällöin muodon tavurakenne muuttuu yleiskielen mukaiseksi (*talloo* → *talo_ia*).

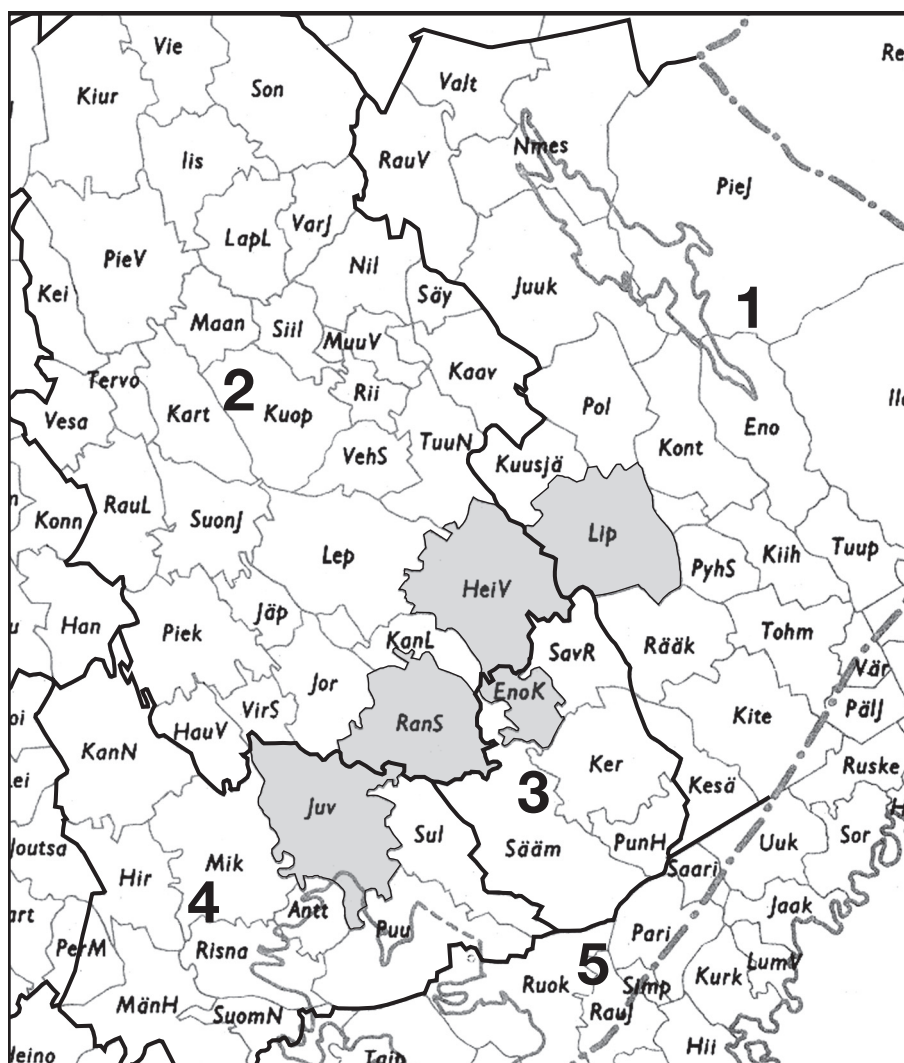
Yksittäisiin muotoihin sisältyvien piirteiden yhteisesiintymistä nykymurteissa on tarkasteltu ainakin itäsuomalaisesta *männöö* 'menee' -muodosta: miten siinä säilyvät ensi tavun *ä*, *n*:n yleisgeminaatio ja *e*:n labiaalilistuneisuus (Palander 1987a: 43–45; Markkola 2006). Tällä periaatteella piirteiden yleiskielistymisjärjestystä on mahdollista tarkkailla jopa muutamasta kymmenestä äänne- ja muoto-opillisesta ilmiöstä.

AINEISTO JA TUTKITTAVAT PIIRTEET

Tutkimusaineistonani on 75 tuntia nauhoitettua haastattelupuhetta Pohjois-Karjalan, Savonlinnan seudun, Pohjois-Savon ja Etelä-Savon murteista. Pohjois-Karjalan murrealuetta edustaa Liperi ja Savonlinnan seutua Enonkoski, Pohjois-Savon murreryhmästä mukana ovat Heinävesi ja Rantasalmi, ja Etelä-Savo edustaa Juva (kartta 1). Informanteja on 118. He ovat syntyneet vuosina 1889–1994, ja haastatteluhetkellä he ovat olleet 7–90-

▷

vuotiaita. Aineisto on tallennettu vuosina 1964–2005. Se koostuu Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen murteenseuruhankkeen Liperin litteroiduista näytteistä, jotka ovat vuosilta 1990 ja 2000, omista nauhoitteistani sekä suomen kielen nauhoitearkiston äänitteistä. Enonkosken aineistona ovat yhden, vuonna 1962 syntyneen murteenpuhujan seuruun näytteet 36 vuoden ajalta (nauhoitettu kuuden vuoden välein 1969–2005); lisäksi hänen lähisukulaistensa puhekielestä on nauhoitteet vuosilta 1969 ja 1999 (tarkemmin Palander 2005). Aineistoa on eniten Liperistä (30 t) ja vähiten Enonkoskelta (9 t); Heinävedeltä, Rantasalmelta ja Juvalta murretalenteita on kaikista 12 tuntia. Liperin seuruuaineistoa lukuun ottamatta litteroinnit ovat omiani.

Kartta 1. Tutkimuspiäjäien sijainti. 1 = itäiset savolaismurteet eli Pohjois-Karjalan murteet, 2 = Pohjois-Savon murteet, 3 = Savonlinnan seudun välimurteet, 4 = Etelä-Savon murteet, 5 = kaakkoismurteet. Tutkimuspiäjäät on tummennettu.

Tutkimusalueen murteet sijaitsevat eri murreryhmissä mutta vieretysten yhtenäisellä kaistaleella, joka ulottuu Pohjois-Karjalasta Etelä-Savoon. Murteiden välillä on muutamia selviä eroja, joista olennaisimmat koskevat jälkitavujen *a*, *ä* -loppuisia vokaaliyhtymiä ja erikoisgeminaatiota. Edustuserot on koottu taulukkoon 1.

Taulukko 1. *a*, *ä* -loppuisten vokaaliyhtymien ja erikoisgeminaation edustus tutkimusalueen murteissa.

	<i>eA</i>	<i>OA</i>	<i>iA</i>	<i>UA</i>	erik.gem.
Liperi	<i>ee</i>	<i>OO</i>	<i>ii ~ i_ɪA</i>	<i>UU</i>	vahva
Enonkoski	<i>ii ~ ee</i>	<i>UU ~ OO</i>	<i>ii ~ i_ɪA</i>	<i>UU ~ U_ɪA</i>	heikko
Heinävesi	<i>ee</i>	<i>OO</i>	<i>i_ɪA</i>	<i>U_ɪA</i>	heikko
Rantasalmi	<i>ee</i>	<i>OO ~ O_ɪA</i>	<i>i_ɪA</i>	<i>U_ɪA</i>	satunn.
Juva	<i>ee ~ i_ɪA</i>	<i>O_ɪA ~ OO</i>	<i>i_ɪA</i>	<i>U_ɪA</i>	satunn.

a, *ä* -loppuiset yhtymät edustuvat pitkinä vokaaleina eniten Liperin murteessa (*korkee*, *maitoo*, *poikii*, *löylyy*), kun etelämpänä säilyneiden yhtymien osuus asteittain kasvaa. Juvalla kaikki yhtymät voivat esiintyä säilyneinä (*korkee ~ korki(j)a*, *maito(v)a ~ maitoo*, *poiki(j)a*, *löyly(v)ä*). Yleisgeminaatio on vanhastaan koskenut koko aluetta, mutta erikoisgeminaatio on ollut vahvinta Pohjois-Karjalassa. — Jos tutkimusaluetta olisi laajennettu siten, että mukaan olisi tullut Heinävetä ja Rantasalmea pohjoisempia savolaismurteita (esimerkiksi Lapinlahti, josta on olemassa seuruuaineisto), erotkin olisivat kasvaneet. Lapinlahden korkeudella jälkitavujen rakenteeseen vaikuttaa sivupainollista tavua seuraava vahva-asteinen partitiivin päätte (*omenata*), joka etelämpänä on satunnaisempi (ks. Mielikäinen 1981a: 114–116). Mitä suppea-alaisempi piirre on, sitä vaikeampaa aineistosta on löytää muotoja, joissa tämä piirre esiintyy yhdessä muiden tutkittavien murreilmiöiden kanssa.

Tutkimus valaisee 18 äänne- ja muoto-opillisen piirteen keskinäistä kilpailua, mutta kun eräissä piirteissä yleiskielestä poikkeavia varianttityyppejä on kaksi (vanhemman ja uudemman murteen mukainen), tarkasteltavana on oikeastaan 21 murteellisuutta. Ne voidaan ryhmitellä seuraavasti:

1) itäsuomalaiset vokaalipiirteet

- *ea*, *eä* -yhtymien variantti *ii* (*korkii*, *lähtii*¹)
- *oa*, *öä* -yhtymien variantit *uu*, *yy* (*maituu*, *kyntyy*)
- *aa*:n ja *ää*:n diftongiutumisen ensi tavussa (*mua*, *piä*)
- *aa*:n ja *ää*:n diftongiutumisen jälkitavuisissa (*suoloo*, *leipee*)¹
- svaavokaalit (*heleppo*, *silimä ~ silemä* jne.)

¹ Käytän termiä *diftongiutuminen*, joka on piirteiden vertailussa käyttökelpoisempi kuin »*aa*:n ja *ää*:n diftongiutumista seurannut monoftongiutuminen».

- e:n labiaalistuminen e-vartaloisten verbien akt. indikat. presensin 3. persoonassa (*juoksoo, kävelööt*)
- männä-asuinen *mennä*-verbi
- 2) sekä itä- että länsimurteissa tavattavat vokaalipiirteet
 - ea, eä -yhtymien variantti ee (*korkee, lähtee^x*)
 - oa, öä -yhtymien variantit oo, öö (*maitoo, kyntöö*)
 - ia, iä -yhtymien variantti ii (*poikii, kässii*)
 - ua, yä -yhtymien variantit uu, yy (*lintuu, käskyy*)
- 3) itäsuomalaiset konsonanttipiirteet
 - regressiivinen liudennus (*tul[˘], poikañ*)
 - ts-yhtymän vastineet ht : t ~ h (*kahtoo : katon ~ kahon*)
 - t:n heikkoasteiset vastineet Ø, j, v, h (*làoossa 'ladossa', vèin 'veden', meijän 'meidän', suvet 'sudet', suaha^x 'saada'*)
 - itämurteiden erikoisgemaatio (*lähitöö, hakemmaan, valakeita*)
- 4) sekä itä- että länsimurteissa tavattavat konsonanttipiirteet
 - yleisgemaatio (*talloo, hajotetaan*)
 - nasaali- ja likvidageminaattojen lyheneminen (*kiinostaa, pojala, kierettiin*)
- 5) itäsuomalaiset morfologiset piirteet
 - essiivimuotoiset NUT-partisiipit (*suanu(n)na ~ suana, tehnä*)
 - lOi-tunnuksinen monikko (*siskoloihen, ristilöitä*)
- 6) sekä itä- että länsimurteissa tavattavat morfologiset piirteet
 - pi-päätteiset yksitavuisten verbien indikaatiivin presensin yksikön 3. persoonan muodot (*käyp(i)*)
 - nU^x-tunnuksiset NUT-partisiipit (*tehny^x, antanu^x*).

Mainituista piirteistä itäsuomalaisiksi olen luokitellut svaavokaalit, e:n labiaalistumisen, t:n heikon asteen vastineet ja erikoisgemaation, vaikka niitä tavataan myös pohjalaismurteissa. Savolaismurteiden svaan esiintymisehdot ovat suppeammat kuin pohjalaisen svaan (Kettunen 1930: 70–71, 120–121; Rapola 1969: 128, 137), minkä perusteella ilmiöt voidaan erottaa itä- ja länsisuomalaisuusiksi. e:n labiaalistuneisuutta esiintyy länsimurteiden puolella ainoastaan eteläpohjalaismurteissa; itämurteista sen piiriin kuuluvat useimmat murreryhmät (Kettunen 1940: 159). t:n heikko aste edustuu eräissä asemissa samoin sekä itämurteissa että länsimurteiden keski-, pohjois- ja peräpohjalaisalueilla. Kuitenkin eroja on siirtymä-äänteiden esiintymisessä (esim. *veon* 'vedon' suurimmassa osassa savolaismurteita, *vevon* pohjalaismurteissa) ja niiden kvaliteetissa (esim. *kuavettu* 'kaadettu' savolaismurteiden keskiosissa, *kaajettu* pohjalaisalueella). (Kettunen 1940: 65–82.) Itämurteiden erikoisgemaatiota taas kuulee itämurteiden ulkopuolella keski- ja pohjoispohjalaisissa murteissa, mutta sen vahvinta aluetta ovat itäiset savolaismurteet (Kettunen 1930: 131; Palander 1987b: 51, 53).

Itäsuomalainen dentaalikonsonanttien liudentuneisuus voi olla sekä progressiivista (*punainen* > *punañen*) että regressiivistä (*tuli* > *tul[˘]*). Tässä tarkasteltavana on vain loppu-i:n kadosta johtuva regressiivinen liudennus, joka koskee enimmäkseen imperfektimuotoja. Nasaali- ja likvidageminaatat lyhenevät tutkimusalueella säännöllisimmin pitkän pääpainollisen vokaalin jäljessä (*kiini, tiälä, siirettiin*) sekä painottomien tavujen rajalla (*paremat, pojala, ei uskala*). Tarkastelen lyhenemistä sekä sen väistymistä vain näissä

asemissa, vaikka joskus geminaatta voi lyhentyä myös sivupainollisen tavun alussa ja jäljessä (*tavalista, seuraavala*; ks. Mielikäinen 1981a: 188–199; Palander 1996: 282–284). Yksikön 3. persoonan *pi*-päätte voi esiintyä sekä yksitavuisissa että kolmitavuisissa, *Oi*-vartaloisissa verbeissä. *-Oi*-verbiin muodot, joissa lisäksi olisi mahdollisuus muihinkin murrepiirteisiin (esim. *kaakeloipi, räätälöipi, kelkkuroipi*), ovat kuitenkin niin harvinaisia, ettei 75 nauhoitetun aineisto ole riittävä niiden havainnointiin.

Tutkittavat piirteet ovat keskeisiä itäsuomalaisuuksia, mutta kaikki itämurteille tyypilliset piirteet eivät ole mukana. Joukosta puuttuvat esimerkiksi persoonapronominit, jotka esiintyvät enimmäkseen nominatiivissa eivätkä siten mahdollista samanaikaisesti useita murteellisuuksia. Myöskään diftongin reduktio (*àoto, kàivo*) ei ole mukana, koska foneettisena piirteenä sen merkintä ei ole yksiselitteistä: eri litteroijat ovat voineet tulkita reduktioasteen hieman eri tavoin, ja karkeistetussa murteenmerkinnässä lievä reduktio ei ole näkyvissä lainkaan. *i*:n loppuheitto taas puuttuu piirrevalikoimasta siksi, että se on *s*:n jäljessä varsinkin konditionaali-, imperfekti- ja translatiivimuodoissa (*olis, makas, illaks*) ollut laaja-alainen sekä itä- että länsimurteissa (Kettunen 1940: 176). Loppuheiton tarkastelun rajaaminen muihin kuin näihin muotoihin olisi vähentänyt esiintymistapauksia tuntuvasti.

Piirteet ovat sikäli erilaisia, että eräät niistä voivat esiintyä vain yhden tai muutaman muun piirteen kanssa, kun taas toiset voivat eri muodoissa saada seurakseen jopa 13 muuta murreilmiötä. Samassa muodossa saattaa enimmillään olla mahdollisuudet neljään piirteeseen (esim. muoto *vaaleempoo* mahdollistaisi ensi tavun ja jälkitavun *aa*:n diftongiutumisen, *ea*-yhtymän assimilaation ja erikoisgeminaation kahdessa asemassa). Kaikista teoreettisesti mahdollisista piirrekombinaatioista ei ole esimerkkejä. Tällaisten tapausten kuvauksessa käytän apuna pohjoiskarjalaista kielikorvaani.

Esittelen murteellisuudet siinä järjestyksessä, miten herkästi ne suhteessa muihin piirteisiin ovat antamassa periksi yleiskielelle tai yleissuomalaiselle nykypuhekielelle. Ensiksi käsittelen siten nopeimmin väistymässä olevat piirrevariantit, ja viimeiseksi jäävät ne murreilmiöt, jotka pystyvät vastustamaan muutosta parhaiten. Tarkasteluni kohteena on ensisijaisesti se, millaiset murteellisen ja yleiskielisen variantin yhdistelmät ylipäätään ovat mahdollisia. Päätelmäni tueksi esitän myös laskelmia erilaisten piirre yhdistelmien yleisyydestä. Murre-esimerkit ovat litterointien mukaisessa asussa; vain redusoituneiden diftongien jälkikomponentteihin merkittyä lievää suppeutta tai väljyyttä osoittavat tarkkeet (*àeka, sàì*) on jätetty toistamatta. Esimerkkien yhteyteen olen merkinnyt pitäjännimen lyhenteen (Lip = Liperi, Enok = Enonkoski, HeiV = Heinävesi, RanS = Rantasalmi, Juv = Juva) ja kielenoppaan syntymävuoden.

NOPEIMMIN VÄISTYVÄT MURTEELLISUUDET

YLEISKIELTÄ SIETÄMÄTTÖMÄT VARIANTIT

Piirrevariantit, jotka ovat katoamassa nopeimmin, esiintyvät enää vanhakantaisimmassa murteessa ja sellaisissa muodoissa, joissa muutkin tarkasteltavana olevat piirteet ovat murteellisia. Tällaisia murteellisuuksia ovat Savonlinnan seudun sekä Pohjois-Karjalan eteläosien murteille tyypilliset jälkitavujen *ea, eä -yhtymien vastine ü* (*korkii* 'korkea',

▷

lähtii 'lähteä') ja **oa, öä -yhtymien vastineet uu ja yy** (*maituu* 'maitoa', *lähtyy* 'lähtöä'). Variantit *uu*, *yy* ovat väistymässä vielä nopeammin kuin *ii*. Enonkosken aineistossa on joitakin *uu*-esiintymiä vielä 1920-luvulla syntyneillä sekä seuruuidiolektin varhaisimmassa näytteessä, mutta harvinaisemmasta *yy*:stä ei ole esimerkkejä:

mut niitä [luonnonniittyjä] nyt ei er *pal'juu* ollu (EnoK 1920); mitä mie meinasi *sannuu*; mökilem männäjä ja sieltä sitten tulloo se ranta, vähäm matkoo *lepikkuu* ja sitte (EnoK 1962).

ii:tä voi vielä tavata jonkin verran nuorillakin, mutta *uu*:n tavoin sekin näyttäisi — ainakin Enonkosken yhdeksän tunnin aineiston perusteella — esiintyvän myös muilta osin murteellisissa muodoissa (ei esim. **valkii* 'valkea', **levii* 'leveä' tai **haalii* 'haalea' kuten ei myöskään **sanuu* 'sanoa' tai **helppuu* 'helppoa'). Seuraavissa esimerkeissä *ii* esiintyy yhdessä svaavokaalin (a) ja yleisgeminaation (b) kanssa:

- a) se *o* nii ku *ilekii* ku sielä avittivat aina (EnoK 1920); laittovat passiketjuv vetivät etteen, tuosta *Valakiistalammista*, Pyyvetteen (EnoK 1962).
- b) èi, ajak koko talov *väkkii* aina yllää; mie sano oot tainnul *lukkii* noita, risuja tuola mehässä; ei käytetäs sitä päikannimmii; aika monta *rekkiikii* (EnoK 1962).

Itäsvolalaiset *ii* ja *uu*, *yy* eivät kuitenkaan ole luovuttamassa paikkaansa yleiskielisille varianteille, vaan tilalle ovat useimmiten jo tulleet sekä laajalti itämurteissa että myös länsimurteiden puolella tavattavat assimilaatioasut *ee* (*korkee*) ja *oo*, *öö* (*maitoo*, *lähtöö*).

SATUNNAISESTI YLEISKIELTÄ SIETÄVÄT PIIRTEET

Piirteet, jotka esiintyvät satunnaisesti yleiskielisen kumppanipiirteen kanssa, ovat jo nuorilla ylipäättäänkin harvinaisia tai suorastaan poikkeuksellisia. Tällainen piirre on dentaalikonsonanttien **regressiivinen liudennus**, jota ei kouluikäisillä juuri enää tapaa (Pajarinen 1995: 105, liite 4; Pohjolainen 1998: 54, 59; Hyvärinen 1999: 72–73). Esimerkiksi Savonlinnan seudulla Enonkoskella liudennus on jo nykyisillä eläkeikäisilläkin keskittynyt *l*:ään. Yleensä liudennus näyttää siis tarvitsevan murteellisen esiintymisympäristön, mutta joskus liudennus voi esiintyä muodossa, jossa on diftongiutumaton *aa* tai *ää* ensi tavussa:

lääkär [pro *liäkär*] Siltanen (Lip 1903); semmone *haaver* käv meilek ku isä ol' sovassa; elläill^l*lääkär* on, ja sittek kèino-, kèinosiemennys (HeiV 1928); se Kar-, tõenel *lääkär* ottaa ne tikit (RanS 1893); *naapur* sài seittemä [teeriä] yhtenä aamuna (Juv 1929).

Sanassa *lääkäri* diftongiutumisen voi jäädä vanhakantaisen murteen puhujallakin toteutumatta, ja silloin liudennus on poikkeuksellisesti diftongiutumista vahvempi murteellisuus. *Haaveri* ei ole tyypillisesti itämurteinen sana (SMS), mikä selittää diftongiutumattomuuden.

IOi-monikko on selvästi harvinaistumassa Pohjois-Karjalan murteissa (Pajarinen 1995: liite 5; Hyvärinen 1999: 62–64; Tanskanen 2005: 86–87). Myös enonkoskelainen

seuruupas piti aikuisiässä tarjottuja *IOi*-monikkomuotoja jo oudon kuuloisina (Palander 2005: 302), vaikka käyttää niitä omassa puheessaan edelleen (mts. 156–158). Seuraavissa poimintoissa on vältetty diftongiutumisen (a) ja *männä*-asuisen *mennä*-verbin johdos (b), mutta monikko on vielä muodostettu *IOi*-tunnuksella:

- a) eihän niilel [lehmille] *lääkäriölitä* [pro *liäkärilöitä*] ollu (Lip 1903); sitä, aasi-, *aasiloila* ajjaat (Lip 1915); em mie tiä 'aenakkaan niistä *näätölöistä* ['näädistä'] en yhtëäm mittää (Lip 1941); *paaluloiheha* ['paaleihinhan'] se [heinä] pyritää esikuivattammaa (EnoK 1962); erikoisi, a kaari, a, *kaariloita* myöten [kiinnitettiin veneen laudat] (RanS 1900); en kääön *naapurloissa* (Juv 1930).
- b) se o hyvän äutoh hinta jo ensinnään niissä pakollisissa *menoloissa* [pro *männölöissä*] (Lip 1918).

HERKÄSTI PERIKSI ANTAVAT MURTEELLISUUDET

***aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen ensi tavussa** on tiedostetuimpia itämurteisuuksia. Itäsuomalaiset itse yhdistävät diftongiutumisen erityisesti »Savon murteeseen» eli pohjoissavolaisiin murteisiin. Ilmiöön kiinnittävät helposti huomiota myös vierasmurteiset, joiden omaan puhekieleen diftongiutuminen ei kuulu; »viäntäminen» tiedetään länsimurteidenkin puolella, ja siitä on olemassa paljon matkimuksia. (Nuolijärvi 1986: 80–81; Palander ja Nupponen 2005: 27, 32–33, 37–38, 40; Palander 2007: 35–39; Mielikäinen 2005: 111–112.)

Jos muodossa on ollut edellytykset pääpainollisen *aa:n* tai *ää:n* diftongiutumiseen ja johonkin muuhun itämurteiden piirteeseen, diftongiutuminen antaa tavallisesti periksi yleiskielistymiselle herkemmin kuin muut piirteet. Tapaukset, joissa tilanne on päinvastainen eli diftongiutuminen on säilynyt ja muut piirteet ovat yleiskielistyneet, ovat harvinaisia. Joskus häviölle kuitenkin voivat jäädä *e:n* labiaalistuneisuus (a), *iä*-yhtymän assimilaatio (b), diftongiutuneisuus jälkitavuuissa (c), *ll:n* lyheneminen (d) ja yksikön 3. persoonan *pi*-päätteisyys (e):

- a) sillom *piäsee* [pro *piäsöö*] lähtemmää; sitä niij kum *piäsee* irtaatummaa siitä karjasta (RanS 1944).
- b) tiältä voi kuuluun niitä *iäniä* [pro *iäniä*] (EnoK 1928).
- c) sitä, muutenniin näkköö sitä ommoo *nuamaasap* [pro *nuamoosap*] pèilistä jo vähä turha ussèi (Lip 1975).
- d) *tiälläkii* [pro *tiäläkii*] äina toimittavat niitä (EnoK 1962).
- e) *sua* [pro *suapi*] nähäm mihin tää mennè (Lip 1975); pienestä [hervennahasta] *sua* viistoista markkoo (EnoK 1962); mitä siitä nyt *jiä* (HeiV 1932); ku sillä *jiä* sitä aikoo siinä kevvälä (HeiV 1961).

Diftongiutumisen tavoin *e*-vartaloisten verbien 3. persoonan ***ee:n* labiaalistuneisuus** (*juoksoo*, *lähtöö*) yleiskielistyy helpommin kuin useimmat muut samassa muodossa esiintyvät murteellisuudet. Vain ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen (a), *mennä*-verbin ä:llisyys (b) sekä yleisgemiaatio, erityisesti *mennä*- ja *tulla*-verbeissä (c), voivat väistyä aiemmin kuin labiaalistuneisuus:

▷

- a) ja *pääsöö* [pro *piäsöö*] taas saa ollat taas kasarmila (Lip 1980); täälähäm *pääšsöö* vaikka miñkäläistä [maastoa ajamaan] (Lip 1989); joki utopistinem päekka johonka äena *haaveiloo* väekkei piäsekkää (RanS 1931).
- b) päivä *mennöö* [pro *männöö*] monestip pitkäks (Lip 1950); jos o hyvvee [ruokaa] nim pitempääm *mennöö* (Lip 1968).
- c) kevättöistä puolet äika *mänöö* [pro *männöö*] siinä kiveñkerruussa; verta *tuloo* kovasti (EnoK 1962); hyvih harvon *tuloo* nii kut tuola, pitemmäm matkam piälä [käytyä] (HeiV 1957); sitähän ne töiset *ihmettelöö* että ku, kolome veljestä assuu samaj kato alla (HeiV 1961); *teköö* lomituksi, mut eij,ook kunna[n], vakituinel lomittaja (RanS 1941); sielä *mänöö* muutama päivä (RanS 1947); siinä just *tuloo* nää pyöritykset (RanS 1953); jos *mänöö* särkipäekoile, öikkën (Juv 1966).

Svaavokaalit ovat ilmeisesti suhteellisen hyvin puhujan kontrolloitavissa, ja nuorilla ikäluokilla, varsinkin naisilla, svaa on savolaisalueella vähenemässä (Mielikäinen 1988: 100; Pinola 1997: 62; Pohjolainen 1998: 36–37; Holopainen 2003: 69–70; Alpia 2005: 99–102, 107–108; Tanskanen 2005: 64–69). Svaa voi aineiston mukaan esiintyä samassa muodossa ainakin yhdentoista muun piirteen kanssa, mutta se pystyy voittamaan vain *e:n* labiaalistuneisuuden (a), *ia*, *iä* -yhtymien assimilaation (b), jälkitavujen *aa:n* tai *ää:n* diftongiutumisen (c) ja geminaattalikvidojen lyhenemisen (d):

- a) jos ne *julukassee* [pro *julukassoo*] nii, vuuven sisälä varmasti ’ilimestyy jo [uusi tietokoneohjelma] (Lip 1975); kaheksanäkymppii se *kulukkee* ehkä [viritetty mopo] (Lip 1980); niitä [melojia] *kulokee* läpi niitäkij jo tässä meijäm pitäjä itäpuolela (HeiV 1908); myymälä autohan *kulukkee*, kaks keräta viikkoo (HeiV 1947).
- b) sitten nuita meripihkahelemiä [pro *-helemii*] ja koruja [tuotiin] (Lip 1940).
- c) monta sattoo *pilikittäjää* [pro *pilikittäjee*] (Lip 1898); luuletkos saava *selevvää* siitä kirjotuksesta (Lip 1915); sittep piti kaassuu hiljentääj ja mennäh *hil’jjaa* ranttaa (Lip 1980); ei niistä muuvalta saakkä *selevää* nuitten kylie, kylieñ noista asukasmääristä (RanS 1944); mie ajo *kilipaa* (Juv 1955).
- d) *talavella* [pro *talavela*] jöutaa paremmiñkii olemaal lomala (EnoK 1962).

Jälkitavujen *ia*, *iä* -yhtymien assimilaatiiovastine *ii*, joka on ominainen Liperin ja Enonkosken murteille, esiintyy yleensä vain muiltakin osin murteellisissa muodoissa. Aineistossa on kuitenkin muutamia tapauksia, joissa *ii* on säilynyt mutta yleiskielinen variantti vastaa muuta murrepiirrettä, nimittäin ensi tavun *aa:n* diftongiutuneisuutta (a), svaavokaalia (b), savolaista *t:n* heikon asteen edustusta (c) ja yleisgeminaatiota (d):

- a) (sen) luonahan sitä, opeteltiin sielä, *aakkosii* [pro *uakkosii*] (Lip 1898); sielä on *aasii* sielön kamellii sielön vaikka sun hittoo (Lip 1915); viljelttyy tässä, tällä hetkelä on, muutammoo *aañrii* vaileñ kaksikymmentä hehttaañri (Lip 1918).
- b) jotakkii, pölöhöjä, filmejä jottais seksifilmiä [pro *filimii*] tahi, muuta tommosta (Lip 1959).
- c) jos on uatulehdukšsii [pro *-tulehukšsii*] ja semmosii (Lip 1924).
- d) se nyt ei tietystiv viem monta *minuuttii* [pro *minnuuttii*] (EnoK 1958).

Useimmat esimerkkien *ii*:lliset muodot ovat jollain tavoin poikkeuksellisia. Sana *aakkoset* on kirjakielinen, eikä diftongiutumisen sen vuoksi toteudu siinä säännöllisesti (ks. SMS s.v. *aakkonen*). *Aasi* puolestaan on skandinaavilaislaina (< muinaisruots. *asni, asne*; SSA) ja *aari* lainautunut nykyruotsista (< *ar*; SSA), mikä vaikuttaa ensi tavun vokaalin diftongiutumattomuuteen. *Filmi* ja *minuutti* ovat nuoria ruotsalaislajinoja, *filmi* on säilyttänyt suomen kielelle vieraan *f*-konsonantinkin. *Tulehdus*-sana puolestaan on lääketieteen termi, joka voi murteissa säilyttää kirjakielisen astevaihteluasun.

ii:n harvinaisuus muilta osin yleiskielisissä muodoissa selittyy siitä, että sen yleiskielinen vastine *iA* on mahdollinen murteissakin. *ii*:n valta-alueilla Pohjois-Karjalassa ja Savonlinnan seudulla varsinkin monikon partitiivissa mutta muissakin muodoissa tavataan *ii*:n rinnalla säilynyttä vokaaliyhtymää (*lapsi,a, emäntijä, ruapija* 'raapia'; ks. Forsberg 1988: 18; Palander 1996: 93–101; 2005: 66–69). Jos itäsuomalainen välttelee yleisgemaatiota sellaisissa muodoissa kuin *kässii* 'käsiiä', *vällii* 'väliä', on todennäköistä, että hän pyrkii yleiskielistämään *ii*:n, jolloin muoto samalla menettää geminaation edellytykset. Tällaisia muotoja aineistossa on runsaasti, Liperin näytteissä kaikkiaan 187 ja Enonkoskelta 70. Vaikka luvuista vähentäisi *asia*-sanan esiintymät, jotka ovat nuorilla ja keski-ikäisilläkin lähes poikkeuksetta jo assimiloitumattomia, Liperin aineistoon jää silti 142 ja Enonkosken näytteisiin 59 *hyvi(jä), luji(j)a, onnettomi(j)a* -tyyppistä muotoa. Esimerkkejä:

kukas sillo sota aekkaan niitä *lupija* kysel (Lip 1919); *ojija* käivettiij ja —; joss om millo *hyviä kelijä* ollun ni (Lip 1952); ei tarviis muuttaam miñkkään työn *takija* pois; missä oli ennej *fyvi,ä* pietty; ensimmäisi,ä *pakastimi,a* varmastim mitä on (Lip 1975); nelijömmuotonej *kanjas* ja sitte siinä on talitintij *kuvija* ja sellaššii (Lip 1987); müita *reki,ä* kun tukkireki,äkkii; tuola kaiveloo *oji,a*; vähemmässä miäri 'on tullun nyt kyllä piettyy *lomi,a* (EnoK 1962).

Sen sijaan aineistossa ei ole yhtään **kässii*, **kuvii* tai **ojii* -tyyppistä muotoa. Ainoa *ii*:llinen yleisgemaatioton muoto on haastateltaessa 15-vuotiaan rantasalmelaisen tytön (RanS 1966) puheesta poimittu *että — — miellyttäs opettajii mahollisimmam paljo*, joka ei kuitenkaan edusta *ii*:n osalta säilynyttä aluemurretta vaan pikemminkin eteläsuomalaistyyppistä puhekieltä. Vaikka *ii* on kuulunut pääkaupunkiseudun puhekieleen, se on vallannut alaa melko hitaasti (Paunonen 2006b: 89–90; Lappalainen 2001: 81–83; 2004: 85–86). Savolaisalueen itäosissa asuvien kieleen **kässii*-tyyppiset muodot eivät näyttäisi tarttuvan.

Mennä-verbin itäsuomalaisen männä-asun on useissa tutkimuksissa todettu vähenevän; väistyminen on selvintä kaupunkimurteissa (Alpia 2005: 99, 101–103), mutta maaseudullakin murteellinen muoto on nuorilla yleensä harvinaistumassa (Pajarinen 1995: 23–25, liite 9; Hyvärinen 1999: 26–27; Kukkonen 2002: 48–50; Tanskanen 2005: 80–84). Myös esimerkiksi Kivennavan siirtokarjalaismurteessa ä:lliset *mennä*-verbin muodot ovat jo vähemmistönä (Markkola 2006). Enonkosken murteenseurua kuitenkin osoittaa, että *männä*-verbi voi säilyä idiolektissa paremmin kuin *aa*:n ja *ää*:n diftongiutumisen tai *e*:n labiaalistuneisuus (Palander 2005: 270, 274).

Jos savolaismurteiden itäosissa Pohjois-Karjalassa tai Pohjois-Savossa *männöö*-muoto yleiskielistyy, useimmiten tuloksena on joko labiaalistumaton *mennee*- tai *männee*-asu. Etelämpänä yleiskielistyminen voi koskea myös geminaatiota (*menee, männee*). (Palander

1987a: 44; Kukkonen 2002: 48.) Geminaatiottomuus johtuu siitä, että jo vanhoissa Etelä-Savon murteissa yleisgeminaatio on voinut jäädä toteutumatta etenkin *mennä*, *tulla* ja *panna* -verbien presensin yksikön 3. persoonan muodoissa (Mielikäinen 1981a: 176–177). Labiaalistumisen yhteydessä annetuissa esimerkeissä oli *mennöö*-tapauksia, joissa siis labiaalistuneisuus oli säilynyt mutta *mennä*-verbin ä:llisyys väistynyt. Tällaisia muotoja aineistossa on 9, kun *mä(n)nee*-muotoja 19. Geminoitumattomat **menöö*-tapaukset puuttuvat aineistosta kokonaan. *Mennä*-verbin ensi tavun *ä* on seuraavissa esimerkeissä voittanut *e:n* labiaalistuneisuuden (a) tai yleisgeminaation (b). Kun ä:llisyys voittaa nämä murrepiirteet samalla kertaa, se jää yksikön 3. persoonan presensmuodon ainoaksi murteellisuudeksi:

- a) tuolleen ne *männee* [pro *männöö*] takasi (Lip 1955); *männehan* ne mutta sanottii ku on, monta, joll eij oot tulluk koko viinmarjaa nim myö saottiil lahjotetaan niile (EnoK 1928).
- b) yks viikko sittel lähes *mänee* [pro *männee*] siinä; ne helpostim *mänee* siihe että, ei nyt oov varmaa kun tää Ee uussa ollaa että missä muassa ne [elintarvikkeet] nyt on tuotettu (EnoK 1958); kevättöistä puolet äika *mänöö* siinä kivenkeruussa; mie arveli se *mänöö* ylite (EnoK 1962); [ylihoitaja] sano, »tohturi vöipi luvatas sen iha heti pöes että, hän on töntuna niin että jalkakiij jo liikkuu hän *mänee* seiniä myöten ttä rapi[see]» (Juv 1904); se *mänee* eteepäi se raktori koko aja (Juv 1960).

Savolainen **essiivimuotoinen partisiippi** (jota on nimitetty myös supiiniksi; ks. Larjavaara 1995) on väistyvä muotopiirre. Essiivin pääte voi liittyä paitsi aktiivimuotoon (eli NUT-partisiippiin) myös passiivimuotoon. Savonlinnan seudun, Pohjois-Karjalan keski- ja eteläosien sekä Etelä-Savon vanhoissa murteissa aktiivin partisiippimuodot ovat enimmäkseen olleet yksinäis-n:llisiä (*tullu(n)na*, *tehnä* ~ *tehny(n)nä*), mutta jos muotoon on liittynyt jokin suffiksi, geminaatta-n on säilynyt (*ei tehnyynnää*^x, *ol' sanonnae*^x; Turunen 1959: 162–163; Mielikäinen 1981a: 190–191; Palander 1996: 283–284). Nuorilla essiivipartisiipit ovat olleet väistymässä jo 1970-luvulla (Miettinen 1974: 58–60, 96–100), ja tuorempien tutkimusten mukaan essiivipartisiipit ovat nyt nopeasti katoamassa esimerkiksi Liperissä (Pajarinen 1995: 33–35), Kiihtelysvaarassa (Hyvärinen 1999: 57–61) ja Lapinlahdella (Kukkonen 2002: 80–81). Enonkosken seuruuidiolektissa aktiivin essiivipartisiipit ovat olleet satunnaisia kouluiästä lähtien (Palander 2005: 161–164). Essiivipääteisten muotojen tilalle on yleistynyt alkuaan hämäläismurteinen loppukahdenteinen *-nU^x*-partisiippi.

Essiivipartisiippimuodot ovat tavallisesti kokonaan murteellisia, mutta aineisto osoittaa, että essiivin pääte voi jäädä muotoon, jossa olisi edellytykset myös diftongiutumiselle (a), *mennä*-verbin ä:lliselle asulle (b), *t:n* heikkoasteiselle savolaisvariantille (c) tai yleisgeminaatiolle (d). Tällaisia muotoja voi kuulla vanhan polven tai keski-ikäisten kielessä:

- a) Urhoha se on tuo, *paalanna* [pro *pualanna*] ja paalas se mullekkiiit tuolta vähä (Lip 1920); mie oisi 'ökkestäm miele-, mieluummij jäänä, *jäänä* siis niij kun tavallaam maavviljelijäks (Lip 1950); eihän niitä niij kun, *päässynä* paljo huastelemaan (Lip 1955); enⁿ oo ihav vielä *päättänä*; kyllä se oh haukkeekkiit tuosta *saanuⁿa* (Lip 1975).
- b) ei *mennynä* [pro *männynä*], ei menny (RanS 1910).

- c) sorsat ja kyyhkysset taiteolla, suurin riista mikä niin ku, *pyydystänä* [pro *pyyvystänä*] oon (Lip 1955).
 d) siitä lähtiihän se, o sittä *koneistuna* [pro *konneistuna*], *koneistuna* [maanviljelys] (RanS 1900).

ts-yhtymän itäsuomalaiset vastineet *ht* : *t~h* (*mehtä* : *metän* ~ *mehän*) ovat vahvempia vastustamaan yleiskielistymistä kuin monet savolaiset vokaalipiirteet. Jos kuitenkin kriteerinä pidetään sitä, kuinka monen yleiskielistyneen piirteen rinnalla *ts* pystyy säilymään murteellisena, se jää samantasoisiksi essiivipartisiippien kanssa. *ts*:n heikkoasteisista vastineista *t* on laajalevikkisempi kuin *h*, jota on vanhastaan tavattu Pohjois-Karjalan eteläosissa, Savonlinnan seudulla ja pohjoisimmissa kaakkoismurteissa (Kettunen 1940: 8, 10; Palander 1996: 159–162). *h* onkin tätä nykyä väistyvä variantti (Palander 2005: 99–101 ja siinä mainitut lähteet), kun taas *t* on saanut jalansijaa aina pääkaupunkiseudun puhekielessäkin (Paunonen 1995 [1982]: 58–68; Lappalainen 2004: 337–338). Heikkoasteinen *t* on siten valtakunnallisesti vahvempi kuin vahva-asteinen *ht*.

Seuraavissa esimerkeissä *ts*:n murrevariantti on voittanut *e*:n labiaalistuneisuuden (a), *ii*-yhtymän *ii*-variantin (b), jälkitavujen *aa*:n ja *ää*:n diftongiutuneisuuden (c) ja *ll*:n lyhenemisen (d):

- a) vuode'ajat *merkihtee* [pro *merkihtöö*] aika paljo (Lip 1948); niitä kaloja ihan *kahtellee* (Lip 1980); se on tosissaan et siihen *tarvihtee* rahhaa (Lip 1983); kyllä ne sen *hallihtee* (Juv 1929).
 b) eikä *mehtiä* [pro *mehtii*] myöte 'ennää [juokse]; paljo on, tälläkkiir riis-tahhoito aluveela *metästäjä* (Lip 1955).
 c) siin on suo aluetta ja ihän semmosta luonnon-, *mehtää* [pro *mehtee*] (Lip 1948); sielä kummiski 'on sitte sitä, *katottavaa* (Lip 1975).
 d) eijoom miula ies ikinä tullu *ihellä* [pro *ihelä*] laskettuukaa (EnoK 1962).

Oletettavasti *ts* säilyisi murteellisena, vaikka muodossa olisi sen lisäksi edellytykset yhtä aikaa myös svaahan ja labiaalistuneisuuteen (*palkihtee* todennäköisempi kuin **palakitsoo* 'palkitsee').

ts:n asemaan piirteiden välisessä kilpailussa vaikuttaa osaltaan se, että *ts*:llä on ollut mahdollisuudet esiintyä samassa muodossa myös ensi tavun *aa*:n kanssa sanassa *raatsia*, mutta aineisto ei osoita kummankaan murteellisuuden voitokkuutta tässä sanassa (esim. *ei *raahix* tai **ruatsix*). Sana on kyllä tunnettu Pohjois-Karjalan ja Savonlinnan seudun murteissa sekä sydänsavolaisissa murteissa:

seijois *ruahina* niitä amppuus sinnej jokkee; ehäm mie *ruahi* 'ampuu' 'im-mèisii (Liperi; Palander 1983: 17–18); Oisiham mie ser *ruahina* lauloo (Kerimäki; Palander 1999: 154); sitte ei *ruahittu* heineekään kasvattook kun tuota (Punkaharju; mts. 216); Jos se kaks viikkova ol' pullossa ettei sitä *ruahina* juuvan ni; Sanovat että se ei *ruahina* sitä hevostaa vielä myyvä (Hirvensalmi; Mielikäinen 1999: 149, 160).

Tutkittavien viiden pitäjän aineistossa *raatsia*-sanaa ei kuitenkaan esiinny, vaan sen sijasta on käytetty verbiä *raaskia*, Juvalla myös verbiä *hennota*:

sitte ee ðkkestaa, *raaskittu* kum puol'pellaväista [kutoa] (Lip 1920); eikä *raaskim* mihijkään niitä [mehuja] nyt läittaak ku sokerit o se,assa; hirmunev vatukisto ol' ni ehäm mie *ruaskinus* sieltä lähtiip pöis (EnoK 1928); eikä *raaski* 'ottoos sen taki,ak kun ne [kotieläimet] jöutuu kärsimään talavela (HeiV 1932); siitä ei niij ku sitte *ruaskinul* lähtäp pöes (RanS 1927); oloki,akkiin ni ei niitä *hennottu* panna [alusiksi] (Juv 1912).

Onkin mahdollista, että yleiskieltä tavoitteleva savolainen siirtyy käyttämään *raaskia-*verbiä, koska sen yleiskielistäminen ei edellytä valintaa kahden murrepiirteen välillä.

PUOLENSA PITÄVÄT MURTEELLISUUDET

aa:n ja ää:n diftongiutumisen jälkitavuissa on johtanut tutkittavissa murteissa *oa:n* ja *ea:n* monoftongiutumiseen (*suoloo*, *leipee*). Pitkää *ä:tä* voi Etelä-Savon murteiden lounaisosissa edustaa *öö* (*pehmi,ämpöö leipöö*). Kolmi- ja useampitavuisissa muodoissa *öö* on mahdollinen pohjoisempanakin. (Mielikäinen 1994: 62–63; Palander 1996: 305.) Vaikka koko diftongiutumislmiö on tyypillinen itämurteisuus, jälkitavuissa se on suhteellisesti vahvempi kuin esiintyessään ensi tavussa. Seuraavissa esimerkeissä se on säilyttänyt asemansa, toisin kuin svaavokaali (a), *ts:n* savolaisvastineet (b) tai jopa yleisgeminaatio (c):

- a) ol'ha se semmosta *alkkeellisemppoo* [pro *alalkeellisemppoo*] tu'ota äijemmin (Lip 1933); Mikko Pelekoneij käv meijät *filmoomassa*; hiän niij ku, kummitytösä, konfirmaatiot, *filmoo* (HeiV 1946); sai aina heijjittöö, kesälä ni ulko *ilmoo* (RanS 1912); ne or ruvenup pelä-, *pelkeemään* niitä koiri,a (Juv 1958).
- b) ei meijäm pitäjä alu'vveela oot tehty mittäm minjä nyt malmi,etsintöö [pro *etintöö*] vua (HeiV 1908).
- c) mull on niij kuv vakituisestik kaks *opettajoo* [pro *opettajjoo*] ollu (HeiV 1967); em minä *osoon* nyt sitä sannoo (RanS 1902); sitte suan *ajoo* 'auto koti,a et hää ei aja (Juv 1950); s ol' jo niiv vanha [koira] että, se ee ðkkeen totelluna *enee* mitää (Juv 1966).

Muotojen *filmoo* 'filmaa' ja *filmoomassa* 'filmaamassa' svaavokaalittomuus selittynee sanan vierasperäisyydestä. Edellisten lisäksi jälkitavujen *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen voisi voittaa myös *ia*, *iä* -yhtymien assimiloitumisen (*korjooji,a*, *vastoovi,a* todennäköisempiä kuin **korjaajii*, **vastaavii*).

Jos samassa muodossa on edellytykset diftongiutumiseen sekä ensi tavussa että kauempana sanassa, murteellinen variantti säilyy paremmin jälkitavuissa:

semmosta *vaaleem'poo* [pro *vualeem'poo*] värii aina käytti [villoihin] (Lip 1903); ei niitä [suopia] jöuvuttu minnekkääs siis *haaskkoo'mmaaj* jotta (Lip 1920); yhelä [traktorilla] koko päeväm pöyhii ja, yhelä sittep *paaloo*; ne jo tuosta yhem *paaloojay* kysy; sielä näkis monennäköstä, *taapertajjoo* (EnoK 1962); sitte säe itekkukkiis sen, sieltä os'ooj ja *paahtoo* [raa'an kahvin] (HeiV 1900); se nyt on se laps, *määree* justisam mitä hän tekköö (RanS 1914); tällasi,a porukoitakaan nyt eij,oo, tällä kylälä, yhtä *laajoo* ei oot t'öesta (RanS 1947).

Päinvastaisesta yleiskielistymisjärjestyksestä aineistossa on vain yksi esimerkki, edellä mainittu partitiivimuoto *nuamaasa* (Lip 1975). Jälkitavujen diftongiutumisenkin on eri tavuasemissa esiintyessään suojemmassa, mitä lähempänä sanan loppua se on (*seuraavoo* eikä **seuroovaa*):

kuka otti vaikka *seurraavvoo* sattoo varten [pellavansiemeniä] (Lip 1933); ku suap palstan, tehty ä ni, ei otas *sèoraavoo* heti (HeiV 1960).

t:n heikon asteen itäsuomalaiset vastineet ovat nykysavossa varsin vahvassa asemassa, ja ne voittavatkin diftongiutumisen sekä ensi tavussa (a) että jälkitavuisissa (b), *ia*, *ii* -yhtymien assimilaation (c), yleisgeminaation (d), geminaatta-*n:n* ja *-l:n* lyhenemisen (e) sekä *ua*, *yä* -yhtymien assimilaation (f):

- a) eij kehanup pòis *jäähä* [pro *jiähä*] (Lip 1955); no sit ne *kaaveñtaan* tanjkiin [maidot] (Lip 1975); mie melekkkein siihen säjkkyy, k-, *kaavuih* heti (Lip 1980); sitten *kaavot* kenem maalek kaatunu, Seppo kirjaa kääkki tämmöset yllää (EnoK 1962); se köulu, piha oj *jäävytetty* (HeiV 1967); jonkum *paajem* piäle ja, siitä puajesta ol' niitä, juovi a tehty [joita myöten terva valui] (RanS 1893); karjaan *saahaal* lomittaja (RanS 1944); kun ne köevut *kaajettii* (Juv 1919).
- b) semmosta *kahekšaatõista* [pro *kahekšoo-*] yhekšetõista tuntij(a) (HeiV 1980).
- c) eipä tässä taija 'ollas sen enemmälti, harrastus*mahollisuuksi*a [pro *-mahollisuuksii*] (Lip 1955).
- d) siinä õis voinu elää, karjatalou*vejkik* [pro *-tallouvejkik*] kansa (HeiV 1980); on siihem *mahollisuus* että asunto järjesty; sellasee äekaañ kum maatalou*vessa* eij ook kiireitä (RanS 1947); em mä niij ku muita tiijät tästä, *läheisyvestä* (RanS 1962).
- e) paljor riippuu miten niitä [asiakkaita] osovvaa, ite, *kohella* [pro *kohela*] (Lip 1918); anto järjestäjile, muistutukset ja, (jo)tta ei sitä *kehannu* [sanoa että oli kokeet] (Lip 1959).
- f) ku saavat seij kunnossa *piettyä* [pro *piettyy*] (Lip 1935); ei hirveesti, etäs, muu,alle [!] tulel *lähettyä* (Lip 1948).

Jos *t:n* heikko aste esiintyisi *e:n* labiaalistuneisuuden mahdollistavassa muodossa, labiaalistuneisuus luultavasti väistyisi ensin (*vejättellee* todennäköisempi kuin **vedätellöö*). Samoin on oletettavissa, että *svaa* väistyisi ennen *d:n* murteellisia vastineita (*ei selviyvvy** – **ei seleviydy**).

t:n heikkoasteisista varianteista kato on eräissä asemissa omaksuttu eteläsuomalaiseen nykypuhekieleen (Paunonen 1995 [1982]: 29–51; 2006b: 40–41, 89–90; Lappalainen 2004: 79–80), mutta sitä tavataan myös esimerkiksi Virtain, Pälkäneen ja Artjärven hämäläismurteissa (Nahkola ja Saanilahti 2001: 49–53; Nuolijärvi ja Sorjonen 2005: 37–38, 41–45). Sen sijaan *h* infinitiiveissä *saaha** ja *jäähä** ja passiivin preesensmuodoissa *saahaan*, *jäähään* on itäsuomalaisuus, joka ei ole ekspanstiivinen. Esimerkiksi Helsinkiin muuttaneilla savolaisilla *h*:lliset muodot ovat keskittyneet muutamaani idiolekteihin (Nuolijärvi 1986: 111), ja myös Tampereelle muuttaneista pohjoiskarjalaisista *saaha**-infinitiivejä näyttäisivät käyttävän ne, joilla *t:n* heikon asteen edustus on säilynyt ainakin kolmasosassa tapauksia savolaismurteisena (Saarinen 1985: 124–125).

▷

Konsonanttien kvantiteetti-ilmiöt ovat itäsuomalaisissa murteissa säilyneet hyvin. Vaikka **yleisgemaatio** on havaittu taantuvan hämäläisalueella (Jonninen-Niilekselä 1982: 156–160; Nahkola 1987; Kurki 1999: 51–62; Nahkola ja Saanilahti 2001: 36–38), itämurteiden itäosissa Pohjois-Karjalassa, Pohjois-Savossa ja Savonlinnan seudulla yleisgemaatio voi verrattain hyvin, etenkin maaseudulla (Pajarinen 1995: 64; Tanskanen 2005: 43–50; Kukkonen 2002: 36–37; Palander 2005: 109–111). Itäsuomalaisissa kaupungeissa yleisgemaation esiintymisessä on eroja: Joensuussa gemaatio on säilynyt nuorilla paremmin kuin Kuopiossa (Alpia 2005: 102, 105; Pohjolainen 1998: 12–17). Savolaisalueen eteläosissa yleisgemaatio väistyy nopeammin. Tämä kehitys on pohjoissavolaisessa Rantasalmen murteessa ollut selvästi nähtävissä jo 1980-luvulla, ja vielä yleisempää gemaatiottomuus on ollut Etelä-Savossa, esimerkiksi nuorilla juvalaisilla (ks. Palander 1988: 239–241).

Kun itäsuomalainen tietoisesti tai tiedostamattaan yleiskielistää puhettaan, tyypillistä on, että leimalliset itäiset vokaalipiirteet yleiskielistyvät mutta gemaatio jää murteeseen. Seuraavat poiminnot edustavat nuorten ja keski-ikäisten »siistiytynttä» itämurretta. Esimerkeissä yleisgemaatio on voittanut diftongiutumisen ensi tavussa (a) ja jälkita-
vuissa (b), *e:n* labiaalistumisen (c), svaavokaalin (d), *ia, iä* -yhtymien assimilaation (e), *männä*-verbin (f), *ts:n* murteelliset vastineet (g), *t:n* heikkoasteiset vastineet (h), gemaatiolukvidojen lyhenemisen (i) ja *ua, yä* -yhtymien assimilaation (j):

- a) se on ihav varma jotta sielä näkis monennäköstä *taapertajoo* [pro *tuapertajoo*] (EnoK 1962).
- b) alakuperrää [pro *-perree*] tietääkö sitä kukkaa (Lip 1968); sielä kummiski 'on sitte sitä, *katöttävää* (Lip 1975); ne piti melkeij kun äetinnään sit sitä. sitä vanhaa, vanhaa *palvelijaa* (EnoK 1958); se [työ] ov *vaihtelevvaa* (HeiV 1956); eij oov *valmentajaa* (HeiV 1957); mä *herrään* ni, suurim piirtein ni, puol seittemä aikaaj ja (RanS 1964); monta oppilas-, täi *opettajaa* (RanS 1966).
- c) mulla on tytär joka *opiskellee* [pro *opiskelloo*] samaa alaa (Lip 1948); ainaha sitä *suunnittellee* tta lähtis jonnekkii mutta; *tullee* se teori,a ni, paljoha siinä tiesti, oppii (Lip 1955).
- d) eij oov *valmentajaa* [pro *valamentajaa*] (HeiV 1957).
- e) òisko semmone seittemäm *minnuutti,a* [pro *minnuuttii*] (Lip 1955); omi,a *elläimi,ä* meil o, o-, pupù navètassa (Lip 1980).
- f) *menneehä* [pro *männeehä*] se siinä (Lip 1968).
- g) en tiijät tekköötökö [hirvet] tuhojaam mut metsäs-, *metsästettään* [pro *metästettään*] niitä äinakkii (Lip 1968).
- h) maaliskuuv vähiteessakos se nyt tulikat tää, niij kus säeraskyitilöihinnit tämä, oma 'ossuuden [pro *ossuoven*], lišsäys (Lip 1918); niij kun näisija *edustamaam* mänisij ja (Lip 1920).
- i) sillo se [koira] on nii ku, *vappaalla* [pro *vappaala*] (Juv 1966).
- j) se tahtoo ne hommat *kerräyty,ä*' [pro *kerräytyy*] 'usseemmitem meile' 'yksile 'ihmisilen ni (Lip 1935).

Jos yleisgemaatiolla on edellytykset toteutua useammassa kohtaa sanassa, yleiskielistyminen on todennäköisempää pääpainollisen vokaalin jälkeisessä asemassa:

äina vuan̄ katoŋaa sitä ja, koneet, *pysäytettäj* ja (HeiV 1932); kyl mie niij̄ kun *fysiikastakkiin* nim mie meleki 'enemmä sillä viisiin tykkäsin (HeiV 1961).

Jälkimmäisessä esimerkissä sivupaino on siirtynyt kolmannelta neljännelle tavulle. Sivupainollisen tavun jäljessä geminaatio on jäänyt häviölle vain kerran:

mutasoihil läitoja jotka ei sitteŋ *konneelliseev* viljelyksee [sovellu] (HeiV 1908).

Itämurteiden erikoisgeminaatio on foneettisena ilmiönä vielä vaikeammin tiedostettavissa kuin yleisgeminaatio. Jopa lukiessaan kirjakielistä tekstiä itäsuomalainen saattaa tietämättään pidentää konsonantteja erikoisgeminaatioehdoin (Palander 1987b: 212–213). Pidentyminen voi koskea lainasanojen vierasperäisiä konsonanttejakin. Seuraavista poiminnoista suurin osa on Pohjois-Karjalaa edustavan Liperin murteesta, jossa tutkimusalueen erikoisgeminaatio on vahvinta. Erikoisgeminaatiolle ovat hävinneet diftongiutumisen ensi tavussa (a), diftongiutumisen jälkitavuuissa (b), *e:n* labiaalistuminen (c), svaavokaali (d), *ia, iä* -yhtymien assimilaatio (e), *männä*-verbi (f), *ts*-yhtymän vastineet (g), *t:n* heikkoasteiset vastineet (h), yleisgeminaatio (i) ja *ua*-yhtymän assimilaatio (j):

- a) ajam *määrevvää* [pro *miärevvää*] niile, että ku tarppeeks valosa alakkaa olla 'aamusi; no sit ne, *kaaveŋtaan* taŋkkiin [maidot] (Lip 1975).
- b) tuoretta *marŋjaa* [pro *marŋjoo*] ja semmosta käytän (Lip 1948); meijäh histori'a' 'opettaja kum pittää sitä *jookkaa* ['joogaa'] (Lip 1959); mut jos iter ruppeis tekemmään ni, vöis ollav vähä *väikkeemppaaki* (Lip 1992); turnusta kasvatettiin minul lapsuuve 'ækana ja, ja *perunnaa* (HeiV 1906).
- c) *kiertellehän* [pro *kiertellööhän*] ne äina, suurimma 'osan, naihe kyli,el läpi [ketut] (Lip 1955).
- d) paitsi keskiviikkosiŋ kum multa *alkkaa* [pro *alakkaa*] tunttii myöhemmiŋ koulu (Lip 1968); jos säis ihan, *alkkëi'sii*[n] opetettuu (Lip 1983); em mie nyt niistä ä'na *selvää* saa; meil o, o, pupu navetassa, *albbiinokani* (Lip 1989); joutu laittamaa aina sukat *jalkkaa* (RanS 1950).
- e) vielä on *semmosi,akkiit* [pro *semmosiikkiit*] tiälä (Lip 1924).
- f) aato päässee *menemmää* [pro *mänemmää*] (Lip 1980); täys lentokonev viiskymmentä miestä kum *menŋtiin* (RanS 1941).
- g) on muila, muuten tu'ra le- levittäneet kylyvännheet ne lannat sinne, *metšsääj* [pro *mehŋtääj*] ja (Lip 1898).
- h) iltasila, kävi, vielä *uudesttän* [pro *uuvesttän*] niitä tarkistamassa (Lip 1955); miŋkäläista lomittajaa *vaadittä* ['vaaditaan'] (RanS 1947).
- i) kissat om paljo *läheisemppi* [pro *lähheisemppi*] mulle (Lip 1968).
- j) siinä tuli sitte samala vähä niij̄ ku, *renŋouvuttu,a* [pro *renŋouvuttuu*] muutenni (Lip 1918).

Erikoisgeminaatio voi esiintyä samassa muodossa useita kertoja, jolloin se eräissä asemissa voi toteutua herkemmin kuin eräissä muissa, esimerkiksi:

semmosta *vaaleemppoo* värii aina käytti (Lip 1903); ruvettiin niij̄ kuv vakituiseen, *poruköemmä* (Lip 1927); äeka puhasvetinem mut ei niitä *parhaimppi* [uintipaikkoja] (Lip 1968); laskettii *separöettiim* mäeto (RanS 1928).

▷

Geminaatiolle vastakkainen murteellisuus, **geminaattanasaalien ja -likvidojen lyheneminen**, on ilmeisesti geminaation tavoin suhteellisen heikosti vältettävissä oleva piirre (Nurmesniemi 2004: 72–75; Vähälä 2005: 70–74; Alpia 2005: 94, 99, 101). Näyttää kuitenkin siltä, että lyhentymisilmiö pystyy samassa muodossa esiintyessään voittamaan jopa geminaation (esim. *nopeela* 'nopealla'). Vaikka siis muoto olisi muilta osin yleiskielinen, nasaali- ja likvidageminaatat saattavat olla lyhentyneitä. Nasaali- ja likvidageminaattojen lyheneminen koskee aineistossani varsinkin Liperin eteläpuolisia murteita. Lyhenemisilmiö voi osoittaa vahvemmuutensa ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumiseen (a), svaahan (b), *ts:*ään (c), *t:n* heikon asteen vastineisiin (d) ja yleisgeminaatioon (e) nähden:

- a) sielä, ne [maidot], *väänettiin* [pro *viänettiin*] niij kuņ kermaks (Lip 1907); se voi ollas sitä savonj kii-, savonj *käänöstä* vaa (RanS 1944); *laajale*, alu,eelel levittäytyy tavallaa se eriköestumine (RanS 1947); peseh hampaat ja, laitam *pääle* (RanS 1964); *laajala* [kurssilla] oppii jotakkis semmosta kakstuhatta viissataa [sanaa] (RanS 1968); riistap*äälikkö* luvnennoi noista hirvi, en [aiheuttamista vahingoista] (Juv 1929); sitä läks aena *jäähyle* alakertaan (Juv 1960).
- b) siis *pilkilä* [pro *pilikilä*] vai, iham mato, oņņela? (RanS 1968).
- c) Tåono Lappalåeseņ kansa 'oltti sillom *metsälä* [pro *metälä*] (Lip 1898).
- d) talavela sahattiij jiat, ja, ajettiij ja peitetti sitte, mut-, *mudala* [pro *muvala*] (Lip 1898); silleh hiihtoladule 'ei kehtto oikeem päivälä [mennä] (HeiV 1932); oņņelma tiälä, maaseudula (RanS 1944).
- e) mie seņ kuokin jo syksylä valamiiks ja *kevvälä* [pro *kevvälä*] uuvelleev vielä (EnoK 1928); åeka *nopeela* åikatåulula (EnoK 1958).

Geminaatioilmiöiden tavoin geminaattanasaalit ja -likvidat voivat esiintyä samassa muodossa useammin kuin kerran:

tällä *suunnala* täällä näi (Lip 1915); ei, sitä [opettajaa] jaksanuk *kuunnella*; se ol kyllä ruotsissa sev verra hyvä että, että että, sitä jakso – – *kuunnela* (Juv 1960).

VAHVIMMAT MURREPIIRTEET

Vahvimiksi murteellisuuksiksi erottuvat ne, jotka pystyvät voittamaan kaikki kilpakumppaninsa. Tällaisia ovat yksikön 3. persoonan *pi*-päätte, jälkitavujen *ea*, *eä*, *oa*, *öä* ja *ua*, *yä* -yhtymien assimilaatioasut *ee*, *oo*, *öö* ja *uu*, *yy* sekä NUT-partisiipin *-nU^x*-edustus.

Yksikön 3. persoonan *pi*-päätte yksitavuisten verbien indikatiivin preesensissä on kaikkiaan vielä melko hyvissä voimissa. Itäsuomalaisten seuruututkimusten mukaan *-pi* on elävä piirre Liperissä (Pajarinen 1995: liite 13) ja Lapinlahdellakin (Heikkinen 1992: 152–155; Kukkonen 2002: 77–80), mutta esimerkiksi nuorten kuopiolaisten murteessa se on jo satunnainen (Pohjolainen 1998: 52–53). *pi*-päätteen kanssa kilpailutilanteessa on vain ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen (*saada-* ja *jäädä-*verbeissä), joka näyttää jäävän tappiolle: aineistossa on nimittäin yhteensä 53 *saap(i)*, *jääp(i)* -muotoa mutta *sua*, *jiä* -muotoja vain neljä (ks. edeltä s. 329). *pi*-päätte voittaa siis 93 prosentissa kilpailutapauksia. Esimerkkejä:

jääpi [pro *jiäpi*] niin ku 'äuto siihev vähän tientukoks; se *jääpi* ni se lomam pito, siihen; *jääp* siihe suunnittelu-, asiteele; sielä *saap* vielä isätuup pitkään; miñkä nyt näistä sorsista *saapi* (Lip 1950); jännitti että miñkä numero siitä *saapi* (Lip 1966); jos ite 'on aktiivinen niñ kyllä varmastis *saap* töitä (Lip 1977); kesälä tulevasta joukosta sinnej *jääpi* aina paljo enämä (Lip 1980); ehkä viiskymmentä rosentti, a ne *jääpi* tälleen; lapsilles *saapi* hõitopaikaj järjestyymmää (RanS 1944); tuolta *saap*, tõisela kylälä om puimuri (Juv 1950); hääj *jääp* niñ ku kotitillaasap pitämmään (Juv 1955); et *saap* kunnola sit piirettyä (Juv 1958); siinä *saap* niñ kuv vähä huili, a (Juv 1966).

ua, yä -yhtymien vastineet uu ja yy sijoittuvat maantieteellisesti samoille alueille kuin *ia, iä* -yhtymien *ii*-variantti, ja esimerkiksi Kettunen (1940: 197) esittääkin piirteiden edustukset yhdellä kartalla. Kuitenkin *uu* ja *yy* pystyvät säilymään *ii*:tä paremmin. Seuraavat esimerkit osoittavat, että *uu* ja *yy* -variantit säilyvät ainakin voitokkaammin kuin ensi tavun *aa*:n diftongiutuminen (a), svaavokaali (b), *t*:n heikkoasteiset savolaisvastineet (c), yleisgeminatio (d) sekä erikoisgeminatio (e):

- aina luki iltapuhtela *Raamattuu* [pro *Ruamattuu*] (Lip 1892); jos äiti tekköö esimerkiksi *kaakkuu* (Lip 1968); *kaassuu* laetoⁱ 'aena (Lip 1980).
- et ei pel'kästään sitä pitopalveluu [pro *-palaveluu*]; ens jouluun pitäs *valmistuu* (Lip 1948).
- ei niil lukkuu oo, tullup *pidettyy* [pro *piettyy*] (Lip 1918).
- harmaatuna oñ kaikki rakeñukset ja, ja romu, *romuu* [pro *rommuu*] on niñ hirvveesti (Lip 1915); ei *haluus* siihem mukaan (Lip 1948).
- semmonev vipu van, laittaas sinnek kul lähti etteem päij ja sittek *kaassuu* [pro *kaassuu*] siitä (Lip 1980).

Lisäksi luultavasti esimerkiksi sellainen *ts*:llinen muoto kuin (*voisi*) *metsitty^y* 'metsittyä' on yleiskielistyvässä murteessa mahdollinen, vaikkei tällaista aineistoon kuulukaan.

ua ja *yä* -yhtymät eivät vanhoissa aluemurteissa ole esiintyneet yhtyminä Pohjois-Karjalassa, paitsi aivan satunnaisesti maakunnan länsilaidalla, pohjoissavolaisen murrealueen rajalla (MA Outokumpu). Sen sijaan heti Savonlinnan seudun murteiden sekä pohjois- ja eteläsavolaisten murteiden puolella säilyneitä yhtymiä tavataan. Enonkosken vanhassa murteessa *ua, yä* -yhtymien osuus on ollut noin 27 %, mutta Heinävedellä, Kangaslammilla, Rantasalmella, Sulkavalla ja Juvalla peräti yli 95 % (Palander 1996: 107). Seuraavanlaisten muotojen, joissa yleisgeminatio on vältetty *ua, yä* -yhtymillä, luulisi siten olevan luontevampia esimerkiksi enonkoskelaiselle kuin pohjoiskarjalaiselle, mutta aineisto osoittaa niitä silloin tällöin esiintyvän myös Liperin nykypuhekielessä:

tõivos, sillai et, jostakip päin tulis jotaki 'apu, a (Lip 1948); oppii kuv vähä seũraa sielä jakssä, *pysy, äm* mukana (Lip 1955); mukavempi *asu, av* vähä tälleer rauhallisemmassa niñ kup päikassa; eñ kyllä *halu, am* minnekkääk korpee; täss oñ kahta *rotu, a* (Lip 1977); siin oli nyt johtaja-, johtamiskyky, ä ja päineesietokyky, ä (Lip 1980).

ea, eä ja oa, öä -yhtymien vastineet ee ja oo, öö ovat vahvassa asemassa koko tutkimusalueella. Tämä on odotettavaakin, sillä näiden varianttien levikkialueet ovat jo vanhastaan olleet laajat ja variantit leviävät edelleen sekä länsi- että itämurteissa (esim.

▷

Mantila 1997: 16–19; Hylkilä 2005; Riionheimo 1995: 155; Holopainen 2003: 17, 19–20, 69–70; Jantunen 2004: 10–13, 56; Palander 2005: 58–65). *ea, eä* -yhtymistä aineistossa on esimerkkejä, joissa *ee* on säilynyt, toisin kuin ensi tavun ja jälkitavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen (a ja d), svaavokaali (b), *ia, iä* -yhtymien assimilaatio (c), yleisgeminaatio (e), erikoisgeminaatio (f) tai *ll:n* lyheneminen (g):

- a) sill oli semmonem pitkä *vaalee* [pro *vualee*] tukka (Lip 1962).
- b) *kolmee* [pro *kolomee*] viikkoo ennej kuukatta tuovat ne [vasikat] (RanS 1932).
- c) jos *usseempi,a* [pro *usseempii*] perundeta niij kyllä minä piirakkaperunat, kuoritan nyttiit todesilla (Lip 1924); tytöt vastaap [!] põeki,a kummatka o, *nopeempi,a* (Juv 1966).
- d) jos iter ruppeis tekemmään ni, vois ollav vähäv *vaiккеemppaa* [pro *vaiккеemppoo*] (Lip 1992).
- e) nime”ommaaj *järee* [pro *järree*] pitkuläinen kivitalo (Lip 1946); se otti ja lähti, *mäkee* mänemmään taas; se oli semmonen *nopee, nopee* toimempide; ei kun yks pronssi ja kaks *hopeeta* (Lip 1948); mie *rupee* iltasella tekemää sielä aina (EnoK 1958); se on niij ku *nopee* hëitto sitte (HeiV 1967); vähän samala tavalla, tavalla tuota, [ovat] alakupuitteet, kuin edellisessä mutta vähän *oheemmasta* puusta [kirkkorekeä tehtäessä] (RanS 1900); mä en oom mitejkkää, *nopee* siivooja; pitää oikeem pari kertaa *lukee* (RanS 1968); mä [en] muistas sen *nimee*; ennej ku se muisti miut *hakeep* pois sieltä (Juv 1960); ei sitä jaksanu heti, koulusta tultu,a *lukee* (Juv 1962).
- f) semmosta *vaaleemppoo* [pro *vaalleemppoo*] värii aina käytti [villoihin] (Lip 1903); *kauhee* kiire (Lip 1948).
- g) pystyykkö [ampumaan] ku en oos sillä *oikeella* [pro *oikeela*] kohala nyt (EnoK 1962).

oa, öä -yhtymien *oo, öö* -variantit pystyvät *ee:n* tavoin voittamaan ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen (a), svaavokaalin (b), *ia, iä* -yhtymien assimilaation (c) sekä yleis- (d) ja erikoisgeminaation (e) mutta näiden lisäksi myös *ts*-yhtymän murteellisen edustuksen (f) ja *männä*-asuisen *mennä*-verbin johdoksessa *mänö* (g):

- a) ja e) tämä ku ol’ heleppo *maastoo* [pro *muasstoo*] Joensuusta Öutokumppuun (Lip 1916).
- b) iha aika *helppoo* [pro *heleppoo*] on [englanti koulussa] (Lip 1987); ruotsi must oli aika *helppoo* (Juv 1962).
- c) hukkumisi,a, *uppoomisi,a* [pro *uppoomisii*] eij oot tulluuna [lehmille] (Lip 1898).
- d) no eipähän tuota osaa *sanoo* [pro *sannoo*] (Lip 1915); kahentöista tunniv vuorot ja kakstöista tuntija *lepoo* (Lip 1980); tiältä *kotookit* tuli päenostusta (EnoK 1958); ei silleen, ei varmaa *havaintoo* [ole karhuista] (EnoK 1962); yks sisko ja, kaks veljee ja ne on, põissa *kotõt* ne assuu Siilijjärvellä (RanS 1964); kehtaaks sä nys *sanoos* sitä kum mä en oikkè osaa (RanS 1968); kaks *kiloo* päenava ahve (Juv 1950); em mä ennää oo äenakaah huomannum mitää *eroo* meissä (Juv 1955).
- f) *metsoo* [pro *mehtoo*] on ja, teeri,ä, pyytä (EnoK 1962).
- g) ennen naimisiimmennoosa [pro *-männöösä*] (Lip 1952); enne sitä kouluum *mennoo* (Lip 1955).

ea, eä ja *oa, öä* -yhtymien yleiskielistäminen yleisgeminaation välttämiseksi on harvinaista:

neljättäsattaa metriä, *leveä* se joki (Lip 1915); moni haluaa sitte, sillol läuvantäi, aamuna *hakea* [tarjottavaa] (Lip 1948); *kotoa* käsin ois vo'nu, periaatteessa käyvä (Lip 1980); mitem pitää nyt kirjampitoa pitää (EnoK 1958); sov vuatina ihmisten *hikeä* ja uhräotuvaisuutta (HeiV 1908).

Aineistosta on helppo havaita, että kun ainoa muodossa esiintyvä murteellisuus on *a, ä* -loppuisen vokaaliyhtymän assimilaatiovariantti *uu, yy, ee* tai *oo, öö*, paikallis- tai alue-murre on jo muuntumassa etelä- tai yleissuomalaistyyppiseksi nykypuhekieleksi. Tällaista pyrkimystä on varsinkin rantasalmelaisissa ja juvalaisissa nuoren polven idiolekteissa. Esimerkiksi RanS 1968 vaihtaa murteensa välillä — ehkä aivan tietoisesti — kokonaisten vuorojen ajaksi pääkaupunkiseudun puhekieltä muistuttavaksi.

Muotopiirteistä ***nU^x-tunnuksinen partisiippi*** on nykypuhekielen laajalevikkisimpiä murteellisuuksia. Sen käyttö on yleistä valtakunnallisessa julkisessa puhemielessäkin, eikä se herätä huomiota, vaikka puhe muuten olisi yleiskielistä. Seuraavissa poimintoissa *nU^x-tunnus* esiintyy muodoissa, joista ovat karsiutuneet ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen (a), svaavokaali (b), *mennä*-verbin ä:llisyys (c), *t:n* heikkoasteiset murteelliset vastineet (d), yleis- (e) ja erikoisgeminaatio (f) sekä geminaatta-*n:n* lyheneminen (g). Aineistoon ei ole osunut *ts:n* sisältäviä muotoja, mutta sellaiset muodot kuin *katsou^x*, *etsiny^x* olisivat yleiskielistyvässä murteessa aivan luontevia.

- a) mitä ei *saanus* [pro *suanus*] sillee, päenavaa ruvetan nostelemmaa; hän oli, musta noi⁹ kymmenev vuotta vanhempi *jääny*, *jäänyt* tavallaan nyt sitte siihe (EnoK 1958); pääsykokkeisii 'oom *päässym* mut sielä eij⁹oos sittep *päässy* (HeiV 1957); tää eij⁹oov vielä, mitääs sukutilakunni, akirjoja *saanum* mutta (RanS 1944); oha sielä jalat murtunuk ku⁹om pi⁹kat *kaatunup* piäle (RanS 1953).
- b) mi⁹kä verra' 'o 'esimerkiks, *kylvänyp* [pro *kylyvänyp*] porkkanaa (Lip 1975); lähinnä oon taksila *kulkenuj* joka tästä, Sotkumantien, nurkilta otti äina (Lip 1983).
- c) joskus oom *mennyp* [pro *männyp*] pyöräläki (Juv 1962).
- d) hyö on niij⁹ kun *todennus* [pro *tovennus*] siitä että, lannotteita on, ostettu enemmäj⁹ kum mitä kirjohem merkitty (EnoK 1958); nyt oon sitte, katellut töitä ja, kun odo- *odotellun* näitä, hommi⁹a tässä (Juv 1958).
- e) ne on [ratsuhevoset] niij⁹ kul *lisääntynyj* [pro *lissääntynyj*] just seitkytluvulla (Juv 1955).
- f) ku⁹oom *puuhäillu*' [pro *puuhhällu*] 'iten ni (Lip 1977).
- g) ei mie (oom) muutenkaak *kiinnostunun* [pro *kiinostunun*] niim paljoo siitä (RanS 1966).

Vanhoissa Pohjois-Karjalan murteissa ja itäisimmissä Pohjois-Savon murteissa aktiivin 2. partisiippi on voinut olla essiivipäätteinen, loppukahdenteinen *nU^x-tunnuksinen* tai *t*-loppuinen (*tehnyt*, *antanut*), imperfektin kieltomuodoissa myös sisäheittoinen (*antant*; Kettunen 1940: 32; Turunen 1959: 128–131). Kaikista nykymurteen *nUt*-loppuisista muodoista ei voikaan varmasti päätellä, ovatko ne yleiskielen vaikutusta vai jäänteitä

vanhasta murteesta. Vanhalla polvella ja keski-ikäisillä *nUt*-partisiipit edustanevat alku-peräistä murretta:

se ov vissiin ihan jotta päikon semmosta sopimusviljellykseks, *muuttunut* [pellavan viljely] (Lip 1920); no minä oon, *suanut* kuustöesta vuotta kulttoo [reumahoitona] (Lip 1930); yheltä nuapurilta ni tuossa ni, ol nuo, *unehtunut*, heinäniittopäivä pois (Lip 1952); se on *vähentynyt* ihan, romahdusmaisesti [oppilaiden määrä] (Lip 1955); se ol tuota, venäläisilen *tullut* semmonen erreys (EnoK 1919); sel lain nojala on nää *suanut* itsenäiseks tämän [tilan]; isä ol´ tään *ostanut* sitte (EnoK 1924); Puakkunallaa ois *ollut* metrii pitemp matka (EnoK 1962).

Vahvimista murteellisuuksista niitä, jotka eivät aineistossa ole hävinneet kertaakaan muille piirteille, ovat *ea*, *eä* ja *oa*, *öä* -yhtymien assimilaatioasut *ee*, *oo*, *öö* sekä NUT-partisiipin *-nU^x*-loppuisuus.

MURREPIIRTEIDEN MUODONSISÄINEN HIERARKIA

Itäsuomalaisten murrepiirteiden muodonsisäinen kilpailuttaminen paljastaa piirteistä odotuksenmukaisia mutta myös yllättäviä eroja. Aiemman tutkimustiedon perusteella saattoi odottaakin, että suppea-alaiset kaakkoissavolaiset *ea*, *eä* ja *oa*, *öä* -yhtymien vastineet *ii*, *uu* ja *yy* väistyvät ennen muita murteellisuuksia. Sekään ei ole yllättävää, että liudennus ja *lOi*-monikko eivät yleensä esiinny muilta osin yleiskielisessä muodossa. Sen sijaan eräät muut piirteet, jotka näyttävät eri puolilla savolaismurteita väistyvän nopeasti, voivatkin vastustaa yleiskielistymistä ainakin joskus kumppanipiirteitään paremmin.

Murrepiirteiden keskinäinen vahvuus näkyy kootusti taulukosta 2. Se osoittaa, minkä piirteen kanssa kukin murreilmiö voi esiintyä yhtä aikaa samassa muodossa (merkitty x:llä) ja mitkä piirteet kyseinen murteellisuus pystyy voittamaan (harmaat kohdat sarakkeissa). Artikkelin alussa mainituista 21 piirteestä asetelmassa on vain 17, sillä mukana eivät ole nopeimmin väistyvät murteellisuudet, jotka häviäisivät useimmille muille piirteille. Kumppanipiirteistä puuttuvat lisäksi NUT-partisiipin edustajat, koska varmat *t*-loppuiset partisiipit, jotka voisivat olla joko yleiskielisiä tai murteellisia, ovat melko harvinaisia. *ia*, *iä* ja *ua*, *yä* -yhtymien assimilaation toteutumista on tarkasteltu vain Liperin ja Enonkosken murteista, joissa assimilaatio olisi murteen mukaista. Erikoisgeminaation välttäminen olisi ajateltavissa ainoastaan Liperin nuorilla kielenoppailla, joilla geminaatio on säännöllisintä.

Taulukon 17 piirrettä muodostavat kolme ryhmää, joiden piirrejärjestys on sama kuin kolmessa edeltävässä luvussa. Ensimmäisen ryhmän piirteet pystyvät voittamaan korkeintaan puolet samassa muodossa mahdollisista kumppanipiirteistä. Toisessa ryhmässä ovat murteellisuudet, joilla voitettujen piirteiden määrä on yli puolet mahdollisista. Kolmannen ryhmän muodostavat murrepiirteet, jotka voivat voittaa kaikki kumppanipiirteensä.

Taulukko 2. Itäsuomalaisten murrepiirteiden esiintyminen samassa muodossa.

kumppani- piirre	murre- piirre	dift. 1. tav.	lab.	svaa	ii (<iA)	männä	ts	dift. jälkit.	t:n h. aste	yleisgem.	erik.gem.	gem. lyh.	-pi	UU (<UA)	ee (<eA)	OO (<OA)	voitetut piirteet
		1. dift. 1. tav.		x		x				x	x	x	x	x	x	x	x
lab.		x		x		x	x		x	x	x						3/7
svaa			x		x		x	x	x	x	x	x		x	x	x	4/11
ii (< iA)		x		x			x	x	x	x	x				x	x	4/9
männä			x							x	x					x	2/4
ess.partis.		x		x		x	x		x	x	x	x					4/8
ts		x	x	x	x			x		x	x	x		x		x	5/10
2. dift. jälkit.		x		x	x		x	(x) ¹	x	x	x				x		5/8
t:n h. aste		x	x	x	x			x		x	x	x		x			8/9
yleisgem.		x	x	x	x	x	x	x	x	(x) ¹	x	x		x	x	x	10/13
erik.gem.		x	x	x	x	x	x	x	x	x	(x) ¹	x		x	x	x	10/13
gem. lyh.		x		x			x		x	x	x	(x) ¹			x		5/7
3. -pi		x															1/1
UU (< UA)		x		x			x		x	x	x						6/6
ee (< eA)		x		x	x			x		x	x	x					7/7
OO (< OA)		x		x	x	x	x			x	x						7/7
-nU ^a		x		x		x	x		x	x	x	x					8/8

¹ Jälkitavujen *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen, geminaattanasaalien ja -likvidojen lyheneminen sekä yleis- ja erikoisgeminaatio voivat esiintyä samassa muodossa kahdesti (erikoisgeminaatio jopa useamminkin). Sulkeissa oleva x on merkinä siitä, että piirre voi sekä hävitä että voittaa kilpaillessaan itsensä kanssa eri tavuaseissa.

Kansanlingvistisissä tutkimuksissa tunnetuimmiksi savolaisuusiksi ovat osoittautuneet (persoonapronominien lisäksi) ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen ja geminaatio (Palander ja Nupponen 2005: 35, 37–40; Palander 2007: 34–38). Niitä voitaisiinkin nimittää *alueelliseksi markkereiksi* (Chambers 1995: 250–252), koska ne ovat sekä itäsuomalaisten itsensä että muiden tiedostamia aluemurteisuuksia ja niihin liittyy myös tieto tyylivaihtelusta (savon »maalaismaisuudesta» ks. Palander ja Nupponen mts. 46–48; vrt. myös Mantila 2004: 329). Näistä diftongiutuminen on suhteessa kumppani-piirteisiinsä heikompi kuin geminaatio. Ensi tavussa esiintyvän diftongiutumisen lisäksi helposti periksi antavat *e:n* labiaalistuneisuus, svaavokaalit, *männä*-verbi ja essiivipartiisiippi, eli tyypilliset savolaispiirteet, mutta niiden lisäksi myös *ia*, *iä* -yhtymien *ii*-variantti, jonka voisi luulla saavan tukea muista *a*, *ä* -loppuisten yhtymien assimilaatiovarianteista. *ii:n* väistymisherkkyys johtuu siitä, että itäsuomalaisiin murteisiin on jo vanhastaan kuulunut

▷

yleiskielen mukainen variantti *i₁a*, *i₁ä*, johon on helppo siirtyä murteellisuutta vältettäessä. *ii*-variantti ei siis näyttäisi nuorillakaan olevan tavoiteltu prestiisipiirre, vaikka se kuuluu eteläsuomalaiseen puhemiehen. Tosin pitkävokaalinen variantti *ii* yleistyy myös pääkaupunkiseudulla hitaammin kuin *ee*, *oo*, *öö* ja *uu*, *yy* (Paunonen 1995 [1982]: 110–111; 2006b: 89–90; Lappalainen 2004: 65–67, 85–86).

Jälkitavujen *aa:n* ja *ää:n* *oo*, *ee* -edustus ei enää savolaismurteissa ole täysissä voimissaan (ks. esim. Nuolijärvi ja Sorjonen 2005: 89–92). Muodonsisäisessä kilpailussa yleiskielistymistä vastaan se kuitenkin pystyy säilyttämään asemansa suhteellisesti paremmin kuin edellä mainitut muut savolaiset vokaalipiirteet. Useimmat konsonantti-ilmiot ovat vielä näitäkin vastustuskykyisempiä, ja kaikkein viimeisimmiksi murteeseen näyttäisivät jäävän jo alkuaankin laajalevikkiset *a*, *ä* -loppuisten yhtymien assimilaatiovariantit *ee* ja *oo*, *öö*, näitä suppea-alaisempi mutta nykypuhemieskielenkin omaksuttu *uu*, *yy* sekä muotopiirteistä hämäläislähtöinen, ekspansiivinen *-nU^x* -partisiippityyppi, joiden asema on mitä ilmeisimmin turvattu tulevaisuudessa.

Piirteiden välisessä kilpailussa useat pelkästään itämurteille ominaiset murteellisuudet menestyvät heikommin kuin sekä länsi- että itämurteissa tavattavat piirteet. Ehdoton edellytys vahvemmudelle muihin nähden ei laajalevikkisyys kuitenkaan ole, sen osoittavat *t:n* heikon asteen vastineet. Piirteiden vahvuutta ei ratkaise yksin tavuasemakaan. Yleisgeminatio ja diftongiutumisen väistyvät kyllä ensi tavusta herkemmin kuin jälkitavuisista, ja kaikkein vahvimmat murrepiirteet (*uu*, *yy*, *ee* ja *oo*, *öö* -variantit sekä partisiippin *nU^x*-tunnus) sijoittuvat sanan loppuun, usein viimeiseen tavuun. Kuitenkin esimerkiksi *männä*-verbin *ä*:llisyys on vahvempi piirre kuin saman muodon *e:n* labiaalistuminen (*mä(n)nee* tavallisempi kuin *mennöö*), ja labiaalistuneisuus muutenkin kuuluu herkästi yleiskielistymiseen ilmiöihin, vaikka se esiintyy jälkitavuisissa.

Piirteiden vahvuutta kumppanipiirteisiin nähden ei voi täysin ennustaa sen perusteella, mikä on piirteiden murteellisuusjärjestys idiolektissa. Juoksevassa puheessa murrepiirteet esiintyvät muodossa usein yksin tai murteellisena säilyneen kumppanipiirteiden seurassa, mikä kasvattaa esiintymien määrää. Tutkimusaineistoon sisältyy muun muassa vuonna 1999 tallennettu näyte enonkoskelaiselta, v. 1958 syntyneeltä mieheltä, joka on 1980-luvulla asunut kolmen vuoden ajan hämäläismurteiden alueella ja omaksunut ilmeisesti tuolloin monilta osin yleiskielisen puhutavan. Muodonsisäistä piirrejakaamaa voidaan verrata hänen idiolektistaan saatuun murrepiirteiden säilyneisyysjärjestykseen (Palander 2005; aineistosta tehty myös lisälaskelmia). Toisena vertailukohteena ovat Liperin murteenseuruun nuorten ryhmän yhteistulokset vuodelta 1990 (Pajarinen 1995). Murteellisten varianttien osuudet ilmenevät taulukosta 3.

Taulukko 3. Murrepiirteiden muodonsisäinen väistymisjärjestys ja säilyneisyysprosentit idiolekteissa.

murrepiirre	EnoK 1958	Liperin nuoret
1. dift. 1. tav.	13	25,4
lab.	5	16,5
svaa	16	55,4
<i>ii</i> (< <i>iA</i>)	7	54,8
<i>männä</i>	70	30,7
ess.partis.	1	5,6
<i>ts</i> :n vahva aste	10	69,6
<i>ts</i> :n heikko aste	100	100,0
2. dift. jälkit.	14	25,4
<i>t</i> :n heikko aste	67	96,6
yleisgem.	47	99,1
erik.gem.	7	97,8
gem. lyh.	62	79,2
3. <i>-pi</i>	0	77,3
<i>UU</i> (< <i>UA</i>)	33	97,4
<i>ee</i> (< <i>eA</i>)	100	100,0
<i>OO</i> (< <i>OA</i>)	85	100,0
<i>-nU^x</i>	99	94,4

Parhaiten piirteiden idiolektin- ja muodonsisäinen järjestys vastaavat toisiaan säilyneimmissä murteellisuuksissa: jälkitavujen *a*, *ä* -loppuisten yhtymien *ee* ja *oo*, *öö* -edustukset sekä *-nU^x*-partisiippi sijoittuvat kärkir ryhmään paitsi muodonsisäisessä kilpailussa myös enonkoskelaisidiolektissa ja Liperin nuorilla. Sen sijaan svaavokaalien, *ia*, *iä* -yhtymien assimilaation ja *ts*:n asema on jo vaikeammin ennustettavissa. Enonkoskelaisella näiden piirteiden murteellisuusprosentti on 7–16, tosin heikkoasteisessa *ts*:ssä 100. Liperin nuorilla kaikki kolme piirrettä ovat säilyneet murteellisina verrattain hyvin, yli 50-prosenttisesti. Muodonsisäisessä kilpailussa piirteet pystyvät voittamaan korkeintaan puolet mahdollisista kumppanipiirteistään.

Jälkitavujen *aa*:n ja *ää*:n diftongiutuminen, joka muotokohtaisesti voittaa yli puolet kilpailevista piirteistä, on kokonaisedustukseltaan väistyvä: enonkoskelaisella se esiintyy 14-prosenttisesti, liperiläisillä noin 25-prosenttisesti. *pi*-päätte puolestaan on säilynyt liperiläisillä keskimäärin 77-prosenttisesti, mutta enonkoskelaiselta se puuttuu kokonaan. Jos *pi*-päätteen vahvuutta tarkastellaan sen ainoaan kilpailijapiirteeseen diftongiutuneisuuteen nähden, *pi* sijoittuu vahvimpiin murteellisuuksiin.

▷

ITÄSUOMALAISTEN YLEISKIELISTÄMISSTRATEGIAT

Taulukosta 2 ilmeni, että sopivissa oloissa kaksi piirrettä voi vastavuoroisesti voittaa toisensa. Useimmiten toinen on kuitenkin voittajana yleisempi, ja tämä vaikuttaa idiolektista ja koko murteesta saatavaan yleiskuvaan. Seuraavassa luettelossa ovat piirreparit, joiden kumpikin osapuoli on eräissä muodoissa säilynyt ja toinen yleiskielistynyt. Piirteiden voitotapausten määrät on merkitty sulkeisiin ja voittajana yleisemmät piirteet on lihavoitu.

diftongiutuminen 1. tavussa (3)	–	<i>ii</i> (< <i>iA</i>) (4)
diftongiutuminen 1. tavussa (10)	–	gemin. lyhenem. (218)
diftongiutuminen 1. tavussa (1)	–	diftongiutuminen jälkitav. (17)
diftongiutuminen 1. tavussa (4)	–	labiaalistuminen (5)
diftongiutuminen 1. tavussa (4)	–	-pi (53)
diftongiutuminen jälkitav. (5)	–	svaa (10)
diftongiutuminen jälkitav. (1)	–	ts:n vastineet (2)
diftongiutuminen jälkitav. (4)	–	yleisgem. (372)
labiaalistuminen (9)	–	männä (19)
labiaalistuminen (23)	–	yleisgem. (272)
<i>männä</i> (16)	–	yleisgem. (70)
t:n heikko aste (2)	–	<i>UU</i> (< <i>UA</i>) (1)
svaa (20)	–	<i>ii</i> (< <i>iA</i>) (1)
t:n heikko aste (6)	–	gemin. lyhenem. (5)
t:n heikko aste (3)	–	<i>ii</i> (< <i>iA</i>) (1)
t:n heikko aste (23)	–	yleisgem. (4)
ts:n vastineet (4)	–	gemin. lyhenem. (1)
svaa (6)	–	gemin. lyhenem. (7)
yleisgem. (5)	–	gemin. lyhenem. (10)
<i>ii</i> (< <i>iA</i>) (3)	–	yleisgem. (40)
<i>UU</i> (< <i>UA</i>) (1)	–	yleisgem. (2)
<i>UU</i> (< <i>UA</i>) (1)	–	erikoisgem. (1)

Eräissä piirrepareissa kumpikin osapuoli on voittajana harvinainen, eikä voida varmasti sanoa, onko toinen todella yleisempi. Laskelmien pohjalta voidaan kuitenkin nähdä, että jos muodossa on edellytykset sekä murteelliselle konsonantti- että vokaali-ilmioille, vokaalipiirre väistyy konsonanttipiirrettä todennäköisemmin. Yleiskielistyville savolaismurteille ovat ominaisia erityisesti muodot, joissa murretta edustaa joko geminaatio tai nasaali- ja likvidageminaattojen lyheneminen (*rahhaa, lukkee, mennee, täälä*). Ilmeisesti savolaismurteiden puhujat pystyvät siis säätelemään vokaalimuutoksia paremmin kuin konsonantti-ilmioita. Vokaali- ja konsonanttipiirteiden tiedostaminen lienee kieli- tai jopa murrekohtaista; kiintoisaa kuitenkin on, että esimerkiksi amerikanenglannin murre-eroja koskevien tutkimusten mukaan ei-lingvistit kiinnittävät murteita kommentoidessaan huomiota juuri vokaaliseikkoihin, vaikka muiden varieteettien jäljittelyssä vokaalit eivät olisikaan keskeisessä asemassa (Niedzielski ja Preston 2000: 113–117). Suomen murteista savolaismurteet poikkeavat yleiskielestä useiden kvaliteettimuutosten vuoksi. Myös lounaismurteiden vokaalistossa on suuria eroja yleiskieleen nähden, mutta näissä eroissa on kyse erityisesti kvantiteetti- ja katoilmiöistä (ks. Paunonen 2006a). Ovatko vokaalipiirteet

kuitenkin yleiskielistyvissä lounaismurteissa yhtä vältettäviä kuin savolaismurteissa? Onko vokaaliseikkojen tiedostaminen siis ominaista muissakin suomen murteissa?

Savolaismurteiden itäosissa yleiskieltä tavoitellaan tavallisimmin siten, että muotoon sisältyvistä murteellisuuksista vain osa yleiskielistyy. Tässä tutkimuksessa tarkasteltujen piirteiden osalta kokonaan ja osittain yleiskielistyneiden muotojen määrällinen suhde on murteittain seuraava:

	kokonaan yleiskieliset muodot	:	osin yleiskieliset muodot
Liperi	1	:	4
Enonkoski	1	:	4
Heinävesi	1	:	4
Rantasalmi	1	:	2
Juva	1	:	2,5

Yleiskielistämisstrategioissa on yksilöllisiä eroja, mutta näyttää siltä, että eteläisissä savolaispitäjissä murteesta luovutaan herkemmin ja siirtyminen täysin yleiskielen kannalle on — varsinkin nuorilla — helpompaa. Pohjoispiirteiden murteissa erityisesti geminaatiolla on vahva asema, mikä kasvattaa murteellisten muotojen osuutta.

Tutkimuksessa tarkasteltavina oli kaikkiaan 21 piirrevarianttia. Kaikista teoreettisesti mahdollisista piirre yhdistelmistä sellaisia, joissa murteellisuus voittaa toisen, on noin 60 %. Osa voittotapauksista on harvinaisia, jopa yksittäisiä, eivätkä ne juuri vaikuta murteen kokonaiskuvaan. On kuitenkin mielenkiintoista, että kielenkäyttäjät yleiskielistävät muotoja samojen periaatteiden mukaisesti. Itäsuomalaisille näyttää esimerkiksi olevan selvää, että jos muodossa on edellytykset ensi tavun *aa:n* tai *ää:n* diftongiutumiseksi ja *t:n* heikon asteen vastineelle, diftongiutuminen voi väistyä *t:n* murteellisen vastineen jäädessä muotoon (*saahaan*) mutta päinvastainen yhdistelmä ei olisi mahdollinen (**suadaan*). Yleiskielistämisstrategiat kytkeytyvät siis kielenpuhujan intuitiiviseen tietoon erivahvuista murrepiirteistä; kaikki piirteet eivät ole psykologisesti samanarvoisia, kuten Fumio Inoue (1999: 175) on todennut. Tähän voisi lisätä, että piirteen »arvoon» vaikuttaa myös esiintymiskonteksti. Joissakin konteksteissa piirre voi säilyä, mutta kumppanipiirteen vaihtuessa se ei enää pystykään vastustamaan yleiskieltä. Esimerkiksi jälkitavujen *aa:n* ja *ää:n* diftongiutuminen on ylivoimainen (17 : 1) esiintyessään ensi tavun *aa:n* ja *ää:n* diftongiutumisen mahdollistavissa muodoissa (*paaloomaan*). Sen sijaan muodoissa, joissa sen kumppanina olisi yleisgeminaatio (*ajoo^v*), jälkitavujen diftongiutuminen häviäisi raskaasti (4 : 372). Tällaiset säännönmukaisuudet ovat puheyhteisön yhteistä sosiaalista tietoa, joka ohjaa murteen muutosta samaan suuntaan. Vaikutelma yleiskielestä pyritään saavuttamaan tietyillä strategisilla valinnoilla, jotka puhuja ilmeisesti oppii samoin kuin on oppinut murteenkin.

▷

LÄHTEET

TUTKIMUSAINEISTO

Liperi (30 t; 40 informanttia):

Liperin murteen seuruaaineiston litteroidut näytteet vuosilta 1990 ja 2000. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. Aineistoon kuuluvat seuraavat nauhoitteet: 15446:1, 15447:1–2, 15448:1–2, 15449:1, 15450:2, 15451:1–2, 15452:1, 15453:1, 15454:1–2, 15455:1–2, 16729:2–3, 16730:1–4, 16731:1–4, 16732:1–4, 16733:1–4. 16 t 30 min.

SKNA 15028:1, 15060:2, 15061:1, 15063:1, 15066:1, 15085:1, 15118:1, 15142:1, 15143:2, 15144:2, 15152:1, 15180:1. 9 t.

Omia äänitteitä 4 t 30 min.

Enonkoski (9 t; 6 informanttia):

SKNA 8252:1, 11922:1, 13876:3, 14922:2, 15970:1, 17344:1. 6 t.

Omia äänitteitä 3 t.

Heinävesi (12 t; 24 informanttia):

SKNA 15026:1, 15064:1, 15067:1, 15071:1, 15072:1, 15074:1, 15092:1, 15104:1, 15116:1, 15135:1, 15150:1, 15168:1, 15172:1, 15186:1, 15190:1, 15201:1. 8 t.

Omia äänitteitä 4 t.

Rantasalmi (12 t; 24 informanttia):

SKNA 15027:1, 15084:1, 15086:1, 15094:1, 15096:1, 15102:1, 15125:1, 15127:1, 15131:1, 15145:1, 15154:1, 15156:1, 15160:1, 15164:1, 15166:1, 15176:1, 15178:1, 15182:1, 15184:1, 15230:1, 15234:1, 15235:1, 15240:1. 11 t 30 min.

Omia äänitteitä 30 min.

Juva (12 t; 24 informanttia):

SKNA 2953:1, 4235:2, 13731:1, 15069:1, 15073:1, 15075:1, 15076:1, 15081:1, 15129:1, 15133:1, 15137:1, 15138:1, 15174:1, 15229:1, 15239:1, 15242:1, 15244:1, 15247:1, 15249:1, 15267:1. 10 t.

Omia äänitteitä 2 t.

KIRJALLISUUS

ALPIA, JOHANNA 2005: Miun murre. Joensuulaisten lukiolaisten kotimurteentuntemuksesta. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 91–124. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.

CHAMBERS, J. K. 1995: *Sociolinguistic theory. Linguistic variation and its social significance*. Oxford: Blackwell.

ELSILÄ, JAANA 2000: Kahden äänteenmuutoksen kilpailu Kalajoen puhekielessä: tarkasteltavana jälkitavujen vokaalienvälisen *h:n* ja yleisgeminatation dynamiikka. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.

FORSBERG, HANNELE 1988: *Pohjois-Karjalan murrenäytteitä*. Joensuu: Karjalaisen Kulttuurin Edistämissäätiö.

- HEIKKINEN, ANNIKA 1992: Lapinlahden murteen säilymisestä eri ikäpolvilla. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos, suomen kieli.
- HOLOPAINEN, SANNA 2003: Savonlinnalaisnuorten murretietoisuus. Miten hyvin savonlinnalaisnuoret tunnistavat ympärillään puhutun murteen ja oman murteensa piirteitä? Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HYLKILÄ, JENNI 2005: Hienoo suomee vai hienua suomia? Reijäläisnuorten havaintoja *ea, eä* ja *oa, öä* -yhtymien edustuksesta kotimurteessaan. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- HYVÄRINEN, TERTTU 1999: Kiihtelysvaaran murteen muuttuminen sadan vuoden aikana. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- INOUE, FUMIO 1999: Subjective dialect division in Great Britain. – Dennis R. Preston (toim.), *Handbook of perceptual dialectology. Volume 1* s. 161–176. Amsterdam: John Benjamins.
- JANTUNEN, ANU 2004: Kansandialektologinen tutkimus punkaharjulaisten nuorten kielestä. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- JONNINEN-NIILEKSELÄ, KAIJA 1982: Eräitä äänne- ja muoto-opillisia piirteitä. – Kaija Jonninen-Niilekselä (toim.), *Tampereen puhekieli tutkimuskohteena* s. 121–160. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 6. Tampere: Tampereen yliopisto.
- JUSSILA, RAIMO 1984: *Kalajoen murrettä*. Suomen kielen näytteitä 19. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 29. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- KETTUNEN, LAURI 1930: *Suomen murteet II. Murrealueet*. SKST 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1940: *Suomen murteet III A. Murrekartasto*. SKST 188. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KUKKONEN, SARI 2002: Lapinlahden murteen muuttumisesta. Pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto, kielten laitos, suomen kieli.
- KURKI, TOMMI 1999: Kielellinen vaihtelu ja muutos Pälkäneen murteessa. Suomen murteiden seuruututkimuksen Pälkäneen raportti. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 2005: *Yksilön ja ryhmän kielen reaaliaikainen muuttuminen. Kielenmuutosten seuraamisesta ja niiden tarkastelussa käytettävistä menetelmistä*. SKST 1036. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KÄRKKÄINEN, PÄIVI 1983: *Puhuja, puhetilanne ja kieli*. Folia Fennistica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 9. Tampere: Tampereen yliopisto.
- LABOV, WILLIAM 1995: *Principles of linguistic change. Volume 1: Internal factors*. Language in Society 20. Cambridge: Blackwell.
- 2003: Pursuing the cascade model. – David Britain & Jenny Cheshire (toim.), *Social dialectology. In honour of Peter Trudgill* s. 9–22. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company.
- LAPPALAINEN, HANNA 2001: Sosiolingvistinen katsaus suomalaisnuorten nykypuhekieleen ja sen tutkimukseen. – *Virittäjä* 105 s. 74–101.
- 2004: *Variaatio ja sen funktiot. Erään sosiaalisen verkoston jäsenten kielellisen variaation ja vuorovaikutuksen tarkastelua*. SKST 964. Helsinki: SKS.

▷

- LARJAVAARA, MATTI 1995: Savon *-(n)na*-supiini. – Marjatta Palander (toim.), *Murteiden matkassa. Juhlakirja Alpo Räisäsen 60-vuotispäiväksi*. Studia Carelica Humanistica 6 s. 132–141. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- MA = Muoto-opin arkiston kokoelmat. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos sekä Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- MAKKONEN, SEIJA – MANTILA, HARRI (toim.) 1997: *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- MANTILA, HARRI 1992: *Ei tääläkän senthän johkaishen sanhan hootakhan panna. Jälkitavujen vokaalienvälisen h:n variaatio peräpohjalaisissa murteissa*. SKST 572. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1997: Johdanto. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 1–23. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- 2004: Murre ja identiteetti. – *Virittäjä* 111 s. 322–346.
- MARKKOLA, PÄIVI 2006: Mihin murre männöö? Yksi verbi, kolme piirrettä. Esitelmä XXXIII Kielitieteen päivillä Turussa 4.–5.5.2007.
- MIELIKÄINEN, AILA (toim.) 1980: *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 1*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1981a: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria I. Konsonantit*. SKST 375. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1981b: *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 2*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 24. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1981c: *Nykysuomalaisen puhekielen murros. Jyväskylän osatutkimus. Raportti 3*. Jyväskylän yliopiston suomen kielen ja viestinnän laitoksen julkaisuja 32. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- 1982: Nykypuhesuomen alueellista taustaa. – *Virittäjä* 86 s. 277–294.
- 1988: Naiset puhekielen säilyttäjinä ja uudistajina. – Lea Laitinen (toim.), *Isosuinen nainen. Tutkielmia naisesta ja kielestä* s. 92–111. Helsinki: Yliopistopaino.
- 1994: *Etelä-Savon murteiden äännehistoria II. Vokaalit*. SKST 599. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1999: *Mikkelin seudun murrekirja*. Kotiseudun murrekirjoja 15. SKST 764. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan. – *Sananjalka* 47 s. 98–118.
- MIETTINEN, MARJA-LEENA 1974: Aktiivin 2. yksiköllisen partisiipin edustuminen Vesanon murteessa. Sosiolingvistinen tutkimus tiettyjen sosiaalisten muuttujien, iän, koulunkäynnin, luottamustoimien, harrastusten, asuinkylän, lähisukulaisten murretaustan ja muualla asumisen vaikutuksesta nominatiivisen ja essiivisen partisiipin vaihteluun verbien liittomuodoissa. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- MYLLYLAHTI, TERTTU 1982: Kalajoen murteen erikoispiirteitä. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.

- NAHKOLA, KARI 1987: *Yleisgeminaatio. Äänne muutoksen synty ja vaiheet kielisysteemissä erityisesti Tampereen seudun hämäläismurteiden kannalta*. SKST 457. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NAHKOLA, KARI – SAANILAHTI, MARJA 2001: *Kymmenen vuotta myöhemmin. Seuruututkimus kielenmuutosten etenemisestä yksilön kielessä ja puheyhteisössä*. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 68. Turku: Turun yliopisto.
- NIEDZIELSKI, NANCY A. – PRESTON, DENNIS R. 2000: *Folk linguistics*. Trends in Linguistics. Studies and Monographs 122. Berlin: Mouton de Gruyter.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kolmannen sukupolven kieli. Helsinkiin muuttaneiden suurten ikäluokkien eteläpohjalaisten ja pohjoissavolaisten kielellinen sopeutuminen*. SKST 436. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO – SORJONEN, MARJA-LEENA 2005: *Miten kuvata muutosta? Puhutun kielen tutkimuksen lähtökohtia murteenseuruhankkeen pohjalta*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 133. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- NURMESNIEMI, LIISA 2004: *Keminmaalaisnuorten murre — käyttö, tiedostaminen ja asenteet*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.
- PAJARINEN, JAANA 1995: *Liperin murre vuonna 1990. Muuttuuko Kivenpyörittäjienkin kieli? Pro gradu -tutkielma*. Helsingin yliopisto, suomen kielen laitos.
- PALANDER, MARJATTA 1983: *Liperin murretta*. Suomen kielen näytteitä 17. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 26. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- 1987a: *aa:n ja ää:n diftongiutuneisuus sekä e:n labialisaatio nykysavossa*. – Kari Nahkola (toim.), *Kirjoituksia kansanmurteista ja kirjakiielestä* s. 21–60. Folia Fenestica & Linguistica. Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Tampere: Tampereen yliopisto.
- 1987b: *Suomen itämurteiden erikoisgeminaatio*. SKST 455. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1988: *Yleis- ja erikoisgeminaation vaikutuksista*. – *Virittäjä* 92 s. 238–252.
- 1996: *Vaihtelu Savonlinnan seudun välimurteissa*. SKST 648. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 1999: *Savonlinnan seudun murrekirja*. SKST 749. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2005: *Lapsuudesta keski-ikään. Seuruututkimus itäsavolaisen yksilömurteen kehityksestä*. Suomi 191. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2007: *Alueellisen taustan vaikutus murrekäsityksiin*. – *Virittäjä* 111 s. 24–56.
- PALANDER, MARJATTA – NUPPONEN, ANNE-MARIA 2005: *Karjalaisten »karjala»*. – Marjatta Palander & Anne-Maria Nupponen (toim.), *Monenlaiset karjalaiset. Suomen karjalaisten kielellinen identiteetti* s. 15–55. Studia Carelica Humanistica 20. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta.
- PAUNONEN, HEIKKI 1982: *Suomen kielen sosiolingvistinen vaihtelu tutkimuskohteena*. – M. K. Suojanen & Päivikki Suojanen (toim.), *Sosiolingvistiikan näkymiä* s. 35–110. Helsinki: Gaudeamus.

▷

- 1995 [1982]: *Suomen kieli Helsingissä. Huomioita Helsingin puhekielen historiallisesta taustasta ja nykyvariaatiosta*. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- 2006a: Lounaismurteiden asema suomen murteiden ryhmyksessä. – Taru Nordlund, Tiina Onikki-Rantajääskö & Toni Suutari (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin* s. 249–268. SKST 1078. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- 2006b: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. – Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.), *Helsinki kieliyhteisönä* s. 13–99. Helsinki: Helsingin yliopisto, suomen kielen ja kotimaisen kirjallisuuden laitos.
- PINOLA, KATI 1997: Svaa-vokaali. – Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.), *Pohjois-suomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio* s. 59–66. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 8. Oulu: Oulun yliopisto.
- POHJOLAINEN, ULLA 1998: Kuopiolaisten nuorten puhekieli. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- RAPOLA, MARTTI 1969: *Johdatus suomen murteisiin*. Kolmas painos. Tietolipas 4. Helsinki: SKS.
- RIIONHEIMO, HELKA 1995: Paikallismurteesta aluepuhekieleksi. Ristijärven murteen tasoittumisesta kahdentoista idiolektin valossa. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- SAARINEN, ASTA 1985: Pohjois-Karjalasta Tampereelle. Muuttajan kieli ja siihen vaikuttavat tekijät. Pro gradu -tutkielma. Tampereen yliopisto, suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.
- SKNA = Suomen kielen nauhoitearkiston kokoelmat. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.
- SMS = *Suomen murteiden sanakirja 1–8*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 36. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus ja Valtion painatuskeskus / Edita / SKS. 1985–2008.
- SSA = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3*. SKST 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus. 1992–2000.
- SUOJANEN, M. K. 1985: *Mitä Turussa puhutaan? Raportti Turun puhekielen tutkimuksesta*. Turun puhekielen projektin julkaisuja 3. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 23. Turku: Turun yliopisto.
- SUOJANEN, M. K. – SALOMAA, LEENA – VUORINEN, RIITTA 1982: Kolmen murrepiirteen sosiaalinen ja tilanteinen erottelevuus Turun puhekielessä. – M. K. Suojanen (toim.), *Kirjoituksia puhekielestä* s. 97–143. Turun puhekielen projektin julkaisuja 1. Turun yliopiston suomalaisen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 14. Turku: Turun yliopisto.
- TANSKANEN, PIRJO 2005: Seuruututkimus juukalaisnuorten puhekielen muuttumisesta. Pro gradu -tutkielma. Joensuun yliopisto, suomen kieli.
- TURUNEN, AIMO 1959: *Itäisten savolaismurteiden äännehistoria*. SKST 253. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- VAAITTOVAARA, JOHANNA 2002: Jälkitavujen *h*:n variation kehityksestä Tornionlaaksossa. – *Virittäjä* 106 s. 508–535.

- 2003: Innovaattorin muotokuva. – Lea Laitinen, Hanna Lappalainen, Päivi Markkola & Johanna Vaattovaara (toim.), *Muotojen mieli. Kirjoituksia morfologiasta ja variaatiosta* s. 121–160. Kieli 15. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- VÄHÄLÄ, RIIKA 2005: »Pahki on hyvä sana». Oululaisnuorten murreasenteet, murteen tiedostaminen ja sen suosiminen. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopisto, suomen kielen, informaatiotutkimuksen ja logopedian laitos.

HIERARCHICAL RECESSION WITHIN CERTAIN EASTERN FINNISH DIALECT FEATURES

The article examines the sequence in which the variants of 18 phonological and morphological features of Savo dialects recede in favour of standard Finnish in forms which allow the simultaneous presence of at least two features. The data consists of 75 hours of sound-recorded interviews with 118 informants born between 1889 and 1994.

The writer demonstrates that the fastest receding features are present only when accompanied by other dialect features. The weakest features identified were the following narrowly distributed variants of the combinations *ea*, *eä*, *oa* and *öö*: *ii*, *uu* and *yy* (e.g. *sannuu* instead of **sanuu* = sanoa). Palatalisation (*lääkär* instead of *liäkär* = lääkäri) and the plural marker *lOi* (*naapurloissa* instead of *nuapurloissa* = naapureissa) are occasionally tolerant of standard Finnish.

Previous studies have shown that the characteristic Savo dialect features of diphthongisation (*mua* = maa), subsequent monophthongisation in non-initial syllables (*suoloo* = suolaa), labialisation of *e* (*juoksoo* = juoksee) and the *männä* form of the verb *mennä* are at risk of receding. Even the schwa vowels are becoming less commonly used, especially among women. In the competition occurring within certain forms, the monophthongisation of non-initial vowels is proving stronger than the schwa vowels: it triumphs over more than half of the possible accompanying dialect features, whereas the other forms win out in no more than half of the cases. The schwa vowel is weaker than the others: it triumphs over only four of the eleven features.

The vowel features of eastern Finnish are generally weaker than the consonant features in resisting standard Finnish. Apart from palatalisation and the *ts* combination, all the consonant features studied (e.g. variants corresponding to the weak grade of *t* and gemination phenomena) triumph over more than half of their competitors.

In the competition between different forms, the strongest features are the assimilation variants *uu*, *yy*, *ee*, *oo* and *öö* of *a/ä*-final clusters in non-initial syllables (e.g. *valmistuu*^x; commonly *valamistuu*^x in the dialect, = valmistua), and the participle form ending in *-nU*^x (*menny*^x; commonly *männy*^x in the dialect, = mennyt). These have long been widely distributed

and can appear in forms that are in other respects completely consistent with standard Finnish. An exception among the assimilation variants is *ii*. Although this variant has been adopted in contemporary spoken language in southern Finland, it is avoided in eastern parts of the country, where the preferred forms are the combinations *ia* and *iä* (e.g. *helemi,ä* instead of *helemi,ii* = *helmiä*), which not only appear in standard Finnish but are also parallel variants in the dialect.

In the competition between different forms of dialect features, recession and retention are not dependent purely on the syllable position. Primary gemination and diphthongisation are more prone to receding from the initial syllable than from non-initial syllables, and the strongest features are often found in the final syllables of words. More critical than the syllable position, however, is whether or not the geographic distribution of a feature has long extended to areas in which western Finnish dialects are spoken.

The article demonstrates that the strength of a dialect feature can vary depending on the context in which it is used. In particular, the nature of any accompanying feature can affect the risk of the dialect feature being replaced by a standard Finnish form. This process tends to be overlooked when examining the overall representation of a dialect feature. Form-internal strategies concerning use of standard Finnish forms are common throughout the speech community, and this will tend to steer dialect change in a given direction. ■

Yhteystiedot (address):

Suomen kieli

Joensuun yliopisto

PL III

80101 Joensuu

Sähköposti: *marjatta.palander@joensuu.fi*